

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΕΦΑΡΜΟΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
κoς ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛOΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

*ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ
ΖΩΗΣ*

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:
ΚΑΜΚΟΥΤΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ - ΕΠΙ ΠΤΥΧΙΟ - Α.Μ: 1340200300155
ΚΙΝΗΤΟ ΤΗΛΕΦΩΝΟ: 6947838458
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ : 2007-2008

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

❖ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	σελ.2
❖ <u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	σελ.4
➤ <u>Το θέμα</u>	σελ.4
➤ <u>Ξεκινώντας....</u>	σελ.5
➤ <u>Η σημασία του αγαθού της ζωής, γενικά</u>	σελ.5
➤ <u>Το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος της ζωής</u>	σελ.6
I. <u>Η έννοια της ζωής ως προστατευόμενο αγαθό (φυσικό, πραγματικό, έννομο αγαθό...)</u>	σελ.6
II. <u>Η ζωή ως δικαίωμα μητρικό, ατομικό και δικαίωμα υπόστασης</u>	σελ.7
➤ <u>Σύντομη ιστορική αναδρομή της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος της ζωής</u>	σελ.7
❖ <u>ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ</u>	σελ.8
1. <u>Κατοχύρωση σε συντάγματα και διεθνείς συμβάσεις</u>	σελ.8
• <u>Ξένα Συντάγματα</u>	σελ.9
• <u>Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ευρωπαϊκής Ένωσης</u>	σελ.10
2. <u>Κατοχύρωση στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα 1975/2001 (άρθρο 5§2 Συντ.)</u>	σελ.10
3. <u>Κατοχύρωση στα προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα</u>	σελ.11
4. <u>Κοινό Δίκαιο. Εξειδίκευση</u>	σελ.11
❖ <u>ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ</u>	σελ.11
➤ <u>Βασικές μορφές του δικαιώματος</u>	σελ.11
➤ <u>Διαστάσεις του δικαιώματος</u>	σελ.12
❖ <u>Αμυντικό περιεχόμενο</u>	σελ.12
I. <u>Αμυντικό erga omnes δικαίωμα</u>	σελ.12
II. <u>Κατά του κράτους ενέργεια</u>	σελ.13
III. <u>Διαπροσωπική ενέργεια</u>	σελ.13
❖ <u>Προστατευτικό περιεχόμενο</u>	σελ.13
I. <u>Προστατευτικό δικαίωμα</u>	σελ.13
II. <u>Η προστατευτική υποχρέωση του κράτους</u>	σελ.14
❖ <u>Διασφαλιστικό περιεχόμενο</u>	σελ.15
❖ <u>ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ “ΤΡΙΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ” ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ</u>	σελ.15
➤ <u>Το ζήτημα της «τριτενέργειας», γενικά</u>	σελ.15
➤ <u>Σχετικά με το δικαίωμα της ζωής, ειδικότερα</u>	σελ.17

❖ <u>ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ</u>	σελ.18
❖ <u>Η ΕΝΑΡΞΗ ΚΑΙ Η ΛΗΞΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ</u>	σελ.19
❖ <u>ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ</u>	σελ.21
❖ <u>ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ</u>	σελ.21
➤ <u>Πρόσφατο άρθρο της «Διεθνούς Αμνηστίας» σχετικά με την θανατική ποινή!</u>	σελ.26
❖ <u>Η ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ ΣΕ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ</u>	σελ.27
❖ <u>ΧΡΗΣΗ ΟΠΛΩΝ ΑΠΟ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ</u>	σελ.30
❖ <u>Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ</u>	σελ.31
❖ <u>ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ</u>	σελ.33
➤ <u>Ειδικότερα, το πρόβλημα της άμβλωσης (nasciturus)</u>	σελ.38
❖ <u>ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ</u>	σελ.41
❖ <u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</u>	σελ.42
❖ <u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ(SUMMARY IN ENGLISH)</u>	σελ.42
❖ <u>ΔΗΜΜΑΤΑ</u>	σελ.43
❖ <u>ΔΗΜΜΑΤΑ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ (ENTRIES)</u>	σελ.43
❖ <u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	σελ.44
❖ <u>ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ</u>	σελ.45
❖ <u>ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ</u>	σελ.45
❖ <u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ</u>	σελ.46
✓ <u>Βούλευμα 161/1970 Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης: Υπόθεση πατέρα Ιεχωβά.</u>	
✓ <u>Απόφαση 74/2000 Πλημμελειοδικείου Λαρίσης: Υπόθεση γιατρού για ανθρωποκτονία εξ αμελείας εμβρύου.</u>	
✓ <u>Απόφαση 987/2000 Αρείου Πάγου: Υπόθεση αφαίρεσης ανθρώπινης ζώης από αστυνομικό όργανο.</u>	
✓ <u>Απόφαση 47/2002 Πλημμελειοδικείου Ιωαννίνων: Υπόθεση θανάτου κρατούμενου φορέως του ιού του AIDS.</u>	
❖ <u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ</u>	σελ.48
❖ <u>ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ</u>	σελ.53
❖ <u>ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ</u>	σελ.53

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

➤ *Το θέμα.*

Το θέμα που θα αποτελέσει αντικείμενο της μελέτης μας στη συγκεκριμένη εργασία είναι το συνταγματικά προστατευόμενο δικαίωμα της ζωής, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 5§2 του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος 1975/2001, και πιο συγκεκριμένα «η Συνταγματική προστασία της ζωής». Πρόκειται για ένα ζήτημα με ευρεία ανάπτυξη και το οποίο μας απασχολεί σε πολλές εκφάνσεις της καθημερινής μας ζωής. Προχωρώντας στην οριοθέτηση του, θα ξεκινήσουμε παραθέτοντας εισαγωγικές παρατηρήσεις σχετικά με το υπέρτατο αγαθό της ζωής, τη σημασία του και τι περιλαμβάνει αυτό, κάνοντας συγχρόνως και μια σύντομη ιστορική αναδρομή της συνταγματικής του προστασίας. Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με τη συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος από το παρελθόν μέχρι και σήμερα, τόσο στη χώρα μας, ξεκινώντας από το Σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα και φτάνοντας μέχρι το ισχύον ελληνικό Σύνταγμα 1975/2001, όσο και σε ξένα Συντάγματα και διεθνείς συνθήκες. Ακολούθως, θα αναφερθούμε σε ζητήματα που αφορούν το περιεχόμενο του δικαιώματος όπως είναι π.χ ο χαρακτήρας του δικαιώματος της ζωής, η τριτενέργεια του δικαιώματος καθώς και οι φορείς αυτού.

Έχοντας ολοκληρώσει την μελέτη και ανάλυση του ζητήματος όσον αφορά τις βασικές του πτυχές από γενικής πλευράς, θα προχωρήσουμε σε ευρύτερη και ειδικότερη ανάλυση του. Εμβαθύνοντας, λοιπόν, ακόμη περισσότερο, αφού αναφερθούμε στο βασικό ζήτημα της έναρξης και λήξης της ανθρώπινης ζωής, έτσι ώστε να μην υπάρχουν τυχόν αμφιβολίες ως προς την νομική αντιμετώπιση του, αφού σχετίζεται άμεσα με το δικαίωμα της ζωής (μας βοηθά, δηλαδή, να προσδιορίσουμε από πότε και μέχρι πότε υφίσταται το συγκεκριμένο δικαίωμα), θα προχωρήσουμε σε ανάλυση ειδικότερων θεμάτων που αφορούν κυρίως την αφαίρεση της ζωής όπως η θανατική ποινή (για την οποία θα παρατίθεται και σχετικό άρθρο της «Διεθνούς Αμνηστίας»), η ευθανασία, η αυτοκτονία, η χρήση όπλων από αστυνομικούς και η γενοκτονία. Στο τέλος της εμβάθυνσης μας ως προς το ζήτημα της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος της ζωής θα παραθέσουμε ακόμα κάποιες εξαιρέσεις καθώς και περιορισμούς του δικαιώματος, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στο ζήτημα της άμβλωσης και του κυοφορούμενου (nasciturus) καθώς και στα προβλήματα που δημιουργούνται.

➤ *Ξεκινώντας...*

Ο άνθρωπος στη μακρά του ιστορική πορεία προσπάθησε να διαφυλάξει την φυσική του υπόσταση τόσο από τους εξωτερικούς περιβαλλοντικούς παράγοντες όσο και από τον ίδιο τον εαυτό, καθώς και από τους συνανθρώπους του μέσα στα πλαίσια της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας, στους κόλπους της οποίας γεννιόταν και αναπτυσσόταν. Το φαινόμενο της ζωής, με το πέρασμα των αιώνων, μετατράπηκε σε ένα πανανθρώπινο έννομο αγαθό, σε μία ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη διασφάλιση και όλων των υπολοίπων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η προστασία της ανθρώπινης ζωής δεν ήταν πάντοτε αυτονόητη και η συνειδητοποίηση της αξίας της υπήρξε το αποτέλεσμα μιας επίπονης πνευματικής και ηθικής προσπάθειας, η οποία στην αρχαιότητα κάνει δειλά την εμφάνισή της στους φλογερούς λόγους των σοφιστών, που ουσιαστικά την αναγάγουν σε αξία και στρέφουν για πρώτη φορά την προσοχή της κοινωνίας στον ίδιο τον άνθρωπο.

Στη σύγχρονη κοινωνία, μολονότι πλέον η ανθρώπινη ζωή έχει αποτελέσει αναμφισβήτητο πανανθρώπινο δικαίωμα, αναφαίρετο και κατοχυρωμένο τόσο συνταγματικώς όσο και με αμέτρητες διεθνείς συμβάσεις, ωστόσο θα μπορούσε χωρίς υπερβολή να λεχθεί, ότι ύπουλα υποσκάπτεται και δονείται το οικοδόμημα της. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις, που λαμβάνουν χώρα σε κάθε σημείο της υδρογείου δημιουργούν ανασφάλεια και αποδεικνύουν, ότι το δικαίωμα στη ζωή, που αποτελεί το υπέρτατο έννομο αγαθό, την απαραίτητη προϋπόθεση για τη διασφάλιση και εξασφάλιση όλων των υπόλοιπων αγαθών, τίθεται σε δεύτερη μοίρα και η αφαίρεση της ζωής αθώων ανθρώπων μετατρέπεται σε μέσο εκβίασης για την επίτευξη πολιτικών και άλλων σκοπιμοτήτων.

Επιπροσθέτως, οι άνανδροι και απρόσωποι πόλεμοι των βομβαρδισμών εκ των άνωθεν δεν προκαλούν λιγότερη ανασφάλεια στους πληθυσμούς των περιοχών, που τελούν σε εμπόλεμη κατάσταση.

Πέρα, λοιπόν, από την κοινωνική διάσταση του δικαιώματος στη ζωή, στις σελίδες που ακολουθούν, θα πραγματοποιηθεί μια προσπάθεια να διερευνηθεί και ο τρόπος, με τον οποίο ο άνθρωπος προσπάθησε να διασφαλίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το υπέρτατο αγαθό της ζωής.

➤ *Η σημασία του αγαθού της ζωής, γενικά.*

Το φαινόμενο της ζωής αποτελεί την κορωνίδα της δημιουργίας. Η ζωή αποτελεί πράγματι το «υπέρτατο», το κατά κυριολεξία «πρωταρχικό» αγαθό. Χωρίς την προστασία της ζωής περιτεύει οποιαδήποτε άλλη προστασία. Η ζωή, σύμφυτη στην ανθρώπινη ύπαρξη, αποτελεί τη βάση της ανθρώπινης αξίας. Η ανθρώπινη ζωή απειλείται από διάφορους παράγοντες, τόσο από την κρατική όσο και από την ιδιωτική εξουσία. Κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων του περασμένου αιώνα πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερη σε έκταση προσβολή της ανθρώπινης ζωής. Κυρίως το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση, σε διάφορα εθνικά

Συντάγματα αλλά και σε διεθνείς συμβάσεις, ειδικών διατάξεων αναφερόμενων στην προστασία της ανθρώπινης ζωής, που δεν απαντώνται στα πρώτα συνταγματικά κείμενα¹.

➤ *Το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος της ζωής.*

I. Η έννοια της ζωής ως προστατευόμενο αγαθό (φυσικό, πραγματικό, έννομο αγαθό...)

Αντικείμενο της συνταγματικής προστασίας είναι η ζωή. Η ζωή είναι το προστατευόμενο με τις συνταγματικές διατάξεις αγαθό, το αντικείμενο του δικαιώματος ζωής. Όπως στις περισσότερες περιπτώσεις, το δικαίωμα ζωής προσλαμβάνει την ονομασία του από το αντικείμενο του.

Η ζωή αποτελεί «φυσικό» αγαθό. Το Σύνταγμα προστατεύει το βασικό, το πρωταρχικό αγαθό, την ανθρώπινη ζωή, χωρίς την οποία περιττεύει οποιαδήποτε άλλη προστασία. Από βιολογική άποψη η ζωή αποτελεί βιολογικό, «φυσικό» αγαθό. Στην εξεταζόμενη διάταξη ο όρος «ζωή» χρησιμοποιείται με τη στενή βιολογική έννοια. Η ζωή προστατεύεται ως βιολογικό και όχι ως κοινωνικό φαινόμενο. Η βιολογική έννοια της ζωής καθορίζεται από την ιατρική επιστήμη με τους κανόνες της οποίας προσδιορίζεται τόσο η έναρξη, όσο και η λήξη της ζωής².

Ως πραγματικό και έννομο αγαθό, η ζωή έχει υλικοπνευματική υπόσταση, αποτελείται, δηλαδή, από «ύλη» και «πνεύμα». Και τα δύο αυτά στοιχεία προστατεύονται συνταγματικά. Πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι η σχετική συνταγματική διάταξη δεν προστατεύει τη ζωή γενικότερα, αλλά την ανθρώπινη ζωή. Η νομική, συνταγματική έννοια της ζωής αναφέρεται μόνο στην ανθρώπινη ζωή και είναι κατά συνέπεια στενότερη της πραγματικής. Πάντως, η συνταγματική ερμηνεία της λέξης πρέπει να είναι ευρεία, ώστε να παρέχεται η ευρύτερη δυνατή προστασία. Η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται από το Σύνταγμα σε κάθε μορφή ή έκφανση της και δεν απαιτείται να πρόκειται για ολοκληρωμένη ανθρώπινη ύπαρξη. Σχετικά με το δικαίωμα της ζωής απασχολούν ερωτήματα αναγόμενα στην έναρξη ή λήξη της και σε ορισμένα άλλα σχετικά ζητήματα. Το Σύνταγμα στο άρθρο 5§2 δεν προστατεύει μόνο την «πλήρη», αλλά κάθε μορφή ανθρώπινης ζωής, π.χ. τον nasciturus^{3,4}.

Τέλος, με τη συνταγματική προστασία το βιολογικό φαινόμενο, το φυσικό αγαθό της ανθρώπινης ζωής ανάγεται και σε συνταγματικά προστατευόμενο, κατά συνέπεια σε έννομο, συνταγματικό αγαθό. Η ζωή ανάγεται σε πρωταρχικό, δηλαδή, συνταγματικό αγαθό και ως τέτοιο προστατεύεται αντικειμενικά⁵.

¹ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ', (2008), σελ. 383.

² Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ', (2008), σελ. 388.

³ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα Α' (2005), σελ.234-235.

⁴ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ', (2008), σελ. 389.

⁵ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ', (2008), σελ. 388.

II. Η ζωή ως δικαίωμα μητρικό, ατομικό και δικαίωμα υπόστασης

Μητρικό: Από την αντικειμενική προστασία της ανθρώπινης ζωής ως συνταγματικού αγαθού απορρέουν τα ατομικά υποκειμενικά δίκαια, το δικαίωμα στη ζωή του κάθε ανθρώπου. Το δικαίωμα ζωής είναι «μητρικό» δικαίωμα, με την έννοια ότι αποτελεί την προϋπόθεση όλων των άλλων δικαιωμάτων, αποτελεί πρωταρχικό, κοινωνικό, ανθρώπινο δικαίωμα⁶.

Ατομικό: Το δικαίωμα στη ζωή δεν ανήκει στα «ατομικά δικαιώματα» του κλασσικού καταλόγου. Αποτελεί όμως ατομικό δικαίωμα, με την έννοια ότι αναγνωρίζεται σε κάθε άτομο και έχει από την άποψη αυτή ατομικό χαρακτήρα⁷.

Δικαίωμα υπόστασης: Το δικαίωμα στη ζωή δεν είναι ελευθερία «κλασσικού τύπου». Το δικαίωμα στη ζωή αφορά αυτή την ίδια την επιβίωση, την υπόσταση του ανθρώπου. Είναι επομένως δικαίωμα υπόστασης, κοινωνικό δικαίωμα με την στενή έννοια του όρου. Η ανθρώπινη ζωή ως ανώτατο συνταγματικό αγαθό προστατεύεται απεριόριστα. Δεν προστατεύεται μόνο η «πλήρης», αλλά κάθε μορφή ζωής (π.χ. nasciturus). Η παρεχόμενη από το Σύνταγμα προστασία της ανθρώπινης ζωής είναι απόλυτη. Δεν είναι επομένως επιτρεπτή η εισαγωγή εξαιρέσεων με βάση την εθνικότητα, τη φυλή ή τη γλώσσα, τις θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις, όπως άλλωστε ρητά ορίζεται στο άρθρο 5§2 εδ.α'. Το Σύνταγμα απαγορεύει ρητά την άσκηση ευγονικής πολιτικής. Η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται ανεξάρτητα από τη σωματική ή την πνευματική κατάσταση. Δεν υπάρχουν «ανάξιοι προς το ζην». Η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται ως τοιαύτη ανεξάρτητα από οποιαδήποτε αξιολόγηση⁸.

➤ *Σύντομη ιστορική αναδρομή της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος της ζωής.*

Στην ελληνική έννομη τάξη το δικαίωμα της ζωής όλων, Ελλήνων και αλλοδαπών χωρίς εξαίρεση, αναγνωρίζεται ήδη στο Σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα και μάλιστα ως φυσικό δικαίωμα, ως αναγκαία και απαραβίαστη φυσική νομοτέλεια. Στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης το δικαίωμα αναγνωρίστηκε στη Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, ενώ διακηρύσσεται για πρώτη φορά πανηγυρικά στο Σύνταγμα της Τροιζήνας το 1827, το τρίτο κατά σειρά επαναστατικό Σύνταγμα. Παρόμοια διατύπωση περιλαμβάνει και το λεγόμενο Ηγεμονικό Σύνταγμα του 1832. Τα Συντάγματα του 1844, 1864 και 1911 δεν κάνουν καμία αναφορά στο εν λόγω δικαίωμα. Η μη αναφορά ωστόσο δεν πρέπει να σημαίνει ότι δεν προστατεύεται το δικαίωμα αλλά μάλλον ότι αυτό θεωρήθηκε πλέον ως αυτονόητο και γι' αυτό η αναφορά απαλείφθηκε ως περιττή. Το δικαίωμα για προστασία της ζωής κατοχυρώνεται εκ νέου ρητά στο άρθρο 6 του Συντάγματος

⁶ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ', (2008), σελ. 387.

⁷ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ', (2008), σελ. 387.

⁸ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ', (2008), σελ. 387.

του 1925. Η ίδια διάταξη με ελάχιστες φραστικές αλλοιώσεις περιλαμβάνεται και στο άρθρο 7 του Συντάγματος του 1927 και από τότε αναλλοίωτη στα μετέπειτα Συντάγματα του 1948 (άρ.3) και 1952 (άρ.13), ενώ στα «ψευδοσυντάγματα» 1968 και 1973 (άρ.8) της δικτατορίας προστέθηκε ως προστατευόμενη και η «τιμή» όλων μαζί με τη ζωή και την ελευθερία. Η διάταξη αυτή παρέμεινε στο κύριο περιεχόμενό της ως είχε, και στο Σύνταγμα του 1975 που ψηφίστηκε μετά τη μεταπολίτευση, ωστόσο ενόψει της άσχημης εμπειρίας των δικτατορικών χρόνων προστέθηκαν στους λόγους που δεν δικαιολογούν διαφορετική μεταχείριση και οι πολιτικές πεποιθήσεις. Με την αναθεώρηση του 1986 έγινε μεταγλώττιση του κειμένου από την καθαρεύουσα στη δημοτική όμως το περιεχόμενο παρέμεινε ακριβώς το ίδιο. Έτσι, λοιπόν, στο άρθρο 5§2 εδ.1 του ισχύοντος Συντάγματος 1975/1986/2001 η αντίστοιχη διάταξη διατυπώνεται ως εξής:

«Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο»⁹.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

1. Κατοχύρωση σε συντάγματα και διεθνείς συμβάσεις.

Το δικαίωμα της ζωής¹⁰ είναι συμφυές στον άνθρωπο¹¹. η προστασία του γίνεται ακόμη πιο αναγκαία από το ανέκκλητο της απώλειας της ζωής.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο εικοστός αιώνας, που δημιούργησε το κοινωνικό κράτος, παρήγαγε επίσης όχι μόνο τους φονικότερους πολέμους στην ανθρώπινη ιστορία, αλλά και ένα εξωπολεμικό, κρατικά οργανωμένο όλεθρο, μεγαλύτερο σε έκταση από όλους ίσως τους προηγούμενους αιώνες μαζί. Πράγματι, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα ποικίλης μορφής και πολιτικής αποχρώσεως (όπως στο εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς του Χίτλερ και τα κομμουνιστικά καθεστώτα του Στάλιν και του Πόλ Πότ), εξόντωσαν δεκάδες εκατομμύρια ανθρώπους. Δεν είναι υπερβολική η διαπίστωση ότι ποτέ πριν δεν είχε αναπτύξει το κράτος τέτοια και τόση ανθρωποκτόνο δραστηριότητα όσο στον εικοστό αιώνα.

Δεν είναι λοιπόν παράδοξο ότι, ενώ τα «κλασσικά» συντάγματα του τέλους του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα δεν θεωρούσαν συνήθως αναγκαίο να εγγυηθούν την

⁹ Άρθρο 5§2 εδ.1 του ισχύοντος Συντάγματος 1975/2001 σχετικά με την προστασία του δικαιώματος της ζωής.

¹⁰ Και όχι «δικαίωμα στη ζωή» όπως σε αδόκιμα ελληνικά συχνά το χαρακτηρίζει ο νομοθέτης σήμερα. Το ίδιο δυστυχώς συμβαίνει και με τον χαρακτηρισμό άλλων ατομικών δικαιωμάτων.

¹¹ Έτσι το άρθρο 6 παρ.1 εδ.1 του Διεθνούς Συμφώνου (ΟΗΕ) περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων της 19 Δεκεμβρίου 1966, που άρχισε να ισχύει στις 23 Μαρτίου του 1976 και κυρώθηκε από τη χώρα μας με τον ν.2462/1997 (Α'25).

ανθρώπινη ζωή έναντι της κρατικής απειλής, η πείρα του εικοστού αιώνα οδήγησε στην κατοχύρωση του δικαιώματος της ζωής σε επανειλημμένες διεθνείς διακηρύξεις και συμβάσεις. Έτσι, κατά την Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1948 (άρθρο 3), «έκαστος έχει δικαίωμα ζωής». Διεξοδικότερη είναι η κατοχύρωση στο Διεθνές Σύμφωνο του ΟΗΕ περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων (Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων), του 1966 (άρθρο 6), κυρωμένο από την Ελλάδα μόλις το 1997 (ν.2462/1997, Α'25). Η χώρα μας έχει πάντως κυρώσει ήδη το 1954 (ν.3091/1954) τη διεθνή σύμβαση για την πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας του 1948, για την οποία γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στη συνέχεια.

Κατά το άρθρο 2 παρ.1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ΕΣΔΑ), «το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζών προστατεύεται υπό του νόμου. Εις ουδένα δύναται να επιβληθεί εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδομένης¹² υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια της ποινής ταύτης». Στην παρ.2 προβλέπονται διάφορες εξαιρέσεις¹³.

Το δικαίωμα ζωής προσβάλλεται κατά ιδιαίτερα βάνανσο και μαζικό τρόπο από τη γενοκτονία, την οποία απαγορεύει ειδική διεθνής σύμβαση¹⁴. Κατά το άρθρο 2 της συμβάσεως, «ως γενοκτονία νοείται οιαδήποτε εκ των κατωτέρω πράξεων, ενεργουμένη με την πρόθεσιν ολικής ή μερικής καταστροφής ομάδος εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ή θρησκευτικής, ως τοιαύτης: α) φόνος των μελών της ομάδος, β)σοβαρά βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ακεραιότητος των μελών της ομάδος, γ) εκ προθέσεως υποβολή της ομάδος εις συνθήκας διαβιώσεως δυναμένας να επιφέρωσι την πλήρη ή την μερικήν σωματικήν καταστροφήν αυτής, δ) μέτρα αποβλέπονται εις την παρεμπόδισιν της γεννήσεως εις τους κόλπους ωρισμένης ομάδος, ε) αναγκαστική μεταφορά παιδών μιας ομάδος εις ετέραν ομάδα»¹⁵.

- *Ξένα Συντάγματα.*

Τα πρώτα Συντάγματα δεν αναφέρονται *expressis verbis* στην προστασία της ζωής, η οποία παρελείπετο μάλλον ως «αυτονόητη». Σχετική αναφορά απαντάται πάντως στο προοίμιο της Διακήρυξης της ανεξαρτησίας των ΗΠΑ της 4^{ης} Ιουλίου 1776. Η καθοριστική σημασία της ζωής για όλο το σύστημα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οδήγησε κυρίως μετά τις τραγικές, φονικές εμπειρίες του β' παγκοσμίου πολέμου στην προστασία της στα διάφορα εθνικά Συντάγματα, όπως στο άρθρο 2§2 εδ.1 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης. Τη ζωή προστατεύουν

¹² Ορθότερα «επιβαλλομένης».

¹³ Δαγτόγλου Π.Δ., "Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα" Τόμος Α', (2005), σελ.231-232.

¹⁴ Διεθνής Σύμβαση περί πρόληψης και καταστολής του εγκλήματος της γενοκτονίας της 9.12.1948, που κυρώθηκε από τη χώρα μας με το νδ 309/1954 (Α'20).

¹⁵ Δαγτόγλου Π.Δ., "Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα" Τόμος Α', (2005), σελ.233.

επίσης, μεταξύ άλλων, το Ισπανικό Σύνταγμα στο άρθρο 15 και το Πορτογαλικό Σύνταγμα, στα άρθρα 24 και 19§4¹⁶.

- *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ευρωπαϊκής Ένωσης.*

Κατά το άρθρο II-62 § 1 ΣχΕυρΣ: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη ζωή». Όπως επίσης ορίζει η παρ.2: «Κανείς δεν μπορεί να καταδικαστεί στην ποινή του θανάτου ούτε να εκτελεστεί»¹⁷.

2. Κατοχύρωση στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα 1975/2001 (άρθρο 5§2 Συντ.).

Το δικαίωμα ζωής κατοχυρώθηκε μετά τον πόλεμο όπως και σε διάφορα συντάγματα¹⁸, έτσι και στο ισχύον Σύνταγμα 1975/2001 της χώρας μας με το άρθρο 5§2, αν και στο κέντρο της σχετικής διατάξεως (άρθρο 5§2)¹⁹ βρίσκεται όχι τόσο η εγγύηση του (αυτονόητου) δικαιώματος ζωής καθ' εαυτήν, όσο η κατοχύρωση του πανανθρώπινου χαρακτήρα του και η ίση προστασία ημεδαπών και αλλοδαπών, ομογενών και αλλογενών, ομοφύλων και αλλοφύλων, ομόγλωσσων και αλλόγλωσσων, ομοθρήσκων και αλλοθρήσκων, ομοφρονούντων και αντιφρονούντων: «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους ...χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο». Με τη διάταξη αυτή ο Έλληνας συντακτικός νομοθέτης παρέχει απόλυτη προστασία της ζωής σε όλους όσους βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια.

Να σημειωθεί ότι, η διάταξη αυτή δεν υπόκειται σε αναστολή κατά το άρθρο 48 παρ.1 του Συντάγματος²⁰.

¹⁶ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 385.

¹⁷ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 385.

¹⁸ π.χ άρθρα 2 παρ.2 εδ.1 γερμ.συντ., 24 και 19 παρ.4 πορτογ.συντ., 15 ισπαν.συντ.

¹⁹ Η υποχρέωση του κράτους να σέβεται και να προστατεύει τη ζωή του κάθε ανθρώπου προκύπτει ήδη από την υποχρέωση του να σέβεται και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου, κατά το άρθρο 2 παρ.1 Συντ. Η ύπαρξη όμως της ειδικής διατάξεως του άρθρου 5 παρ.2 αποκλείει την παράλληλη επίκληση της *lex generalis* του άρθρου 2 παρ. 1.

²⁰ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 383-384.

Δαγτόγλου Π.Δ., "Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα" Τόμος Α', (2005), σελ.232-233.

3. Κατοχύρωση στα προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα.

Αντίστοιχη προς τη διάταξη του άρθρου 5§2 του ισχύοντος Συντάγματος 1975/2001, είναι η διάταξη του άρθρου 7 του Σ 1927 και του άρθρου 13 του Σ 1952²¹.

4. Κοινό Δίκαιο. Εξειδίκευση

Ο κοινός νομοθέτης εξειδικεύει τον θεμελιώδη αυτό κανόνα στις μερικότερες δικαιοϋικές περιοχές. Η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται με ποινικές, αστικές κλπ διατάξεις. Ο ΠΚ αφιερώνει ιδιαίτερο κεφάλαιο στο οποίο προβλέπει και τιμωρεί τα εγκλήματα κατά της ζωής²². Με τις διατάξεις αυτές τιμωρείται η προσβολή όχι μόνο της «πλήρους» ζωής, αλλά και κατά τα πρώτα στάδια της δημιουργίας της. Τιμωρείται η ανθρωποκτονία, από πρόθεση ή αμέλεια, αλλά και η ανθρωποκτονία με συναίνεση ή η συμμετοχή σε αυτοκτονία, η παιδοκτονία, η τεχνητή διακοπή εγκυμοσύνης²³.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

➤ *Βασικές μορφές του δικαιώματος.*

Από τη ζωή ως πραγματικό και συνταγματικό αγαθό προσδιορίζεται το *stricto sensu* περιεχόμενο του δικαιώματος της ζωής, το περιεχόμενο δηλαδή της εξουσίας, που απορρέει από το ομώνυμο δικαίωμα. Η εξουσία αυτή εμφανίζεται με δύο βασικές μορφές, θετική/αρνητική και ενεργητική/παθητική. Σημαντική διαφοροποίηση από τα άλλα δικαιώματα εμφανίζει το δικαίωμα ζωής, όσον αφορά στην πρώτη μορφή. Ενώ τα περισσότερα συνταγματικά δικαιώματα έχουν αρνητική και θετική μορφή, το δικαίωμα στη ζωή έχει μόνο θετικό και όχι αρνητικό, κατά τα άνω, περιεχόμενο. Το Σύνταγμα προστατεύει το δικαίωμα της ζωής με την έννοια της διατήρησης του θείου αυτού δώρου, που αποτελεί την αποκορύφωση της δημιουργίας. Η συνταγματική προστασία του δικαιώματος συνεπάγεται απαγόρευση τερματισμού της ζωής, η οποία απευθύνεται προς κάθε άλλο άνθρωπο, αλλά και προς τον ίδιο τον φορέα του δικαιώματος. Ο συντακτικός νομοθέτης

²¹ Οι διατάξεις αυτές είναι στενότερου περιεχομένου, διότι δεν προστατεύουν την τιμή, ούτε αναφέρονται ρητά στην απαγόρευση διάκρισης λόγω φυλής και πολιτικών πεποιθήσεων.

Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 383.

²² Κεφ. 15°, άρθρα 299-307.

²³ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 384.

απαγορεύει την προσβολή της ζωής των άλλων αλλά και την αυτοκτονία²⁴. Το Σύνταγμα αναγνωρίζει δικαίωμα στη ζωή, όχι όμως και «δικαίωμα στο θάνατο». Η συνταγματική προστασία της ζωής και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτή παρέχουν σε κάθε άνθρωπο εξουσία διατήρησης και διαμόρφωσης της ζωής του, η οποία εμπίπτει πλέον κατά μεγάλο μέτρο στη συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας. Ως θεμελιώδες δικαίωμα, το δικαίωμα στη ζωή έχει λοιπόν, αμυντική, προστατευτική και διασφαλιστική διάσταση²⁵.

➤ *Διαστάσεις του δικαιώματος.*

Το δικαίωμα της ζωής θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, ότι εμφανίζεται με τρεις διαστάσεις στην ανθρώπινη κοινωνική πρακτική, οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές για την καλύτερη δυνατή προάσπιση του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος. Οι διαστάσεις αυτές, με τις οποίες εμφανίζεται το δικαίωμα στη ζωή, είναι:

- ◆ η αμυντική
- ◆ η προστατευτική
- ◆ η διασφαλιστική

❖ Αμυντικό περιεχόμενο

I. *Αμυντικό erga omnes δικαίωμα*

Όσον αφορά την πρώτη διάσταση του δικαιώματος, δηλ. την αμυντική προβλέπεται ότι το δικαίωμα της ζωής κατοχυρώνεται ως αμυντικό (erga omnes) δικαίωμα. Η λεκτική διατύπωση του Συντάγματος διαγράφει το δικαίωμα στη ζωή ως προστατευτικό δικαίωμα. Δεν γεννάται όμως αμφιβολία, ότι το δικαίωμα έχει και την αμυντική του αξίωση, η οποία άλλωστε «εμπεριέχεται» στην προστατευτική.

Ως αμυντικό, το δικαίωμα της ζωής έχει απόλυτο χαρακτήρα και στρέφεται κατά παντός (erga omnes). Αποδέκτες της αμυντικής ενέργειας του δικαιώματος της ζωής είναι τόσο η κρατική όσο και η ιδιωτική εξουσία. Το Σύνταγμα απαγορεύει την προσβολή της ανθρώπινης ζωής, πέρα και ανεξάρτητα από την πηγή του κινδύνου. Η απαγόρευση αυτή αποτελεί βασικό αξίωμα με απόλυτο χαρακτήρα. Ο απόλυτος χαρακτήρας της αμυντικής αξίωσης του δικαιώματος προκύπτει και απ' αυτήν την ίδια τη λεκτική διατύπωση της συνταγματικής διάταξης, κατά την οποία, «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την «απόλυτη» προστασία

²⁴ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα Α' (2005), σελ.237, κατά τον οποίο το Σύνταγμα αφήνει ελεύθερο τον νομοθέτη να επιτρέψει ή να απαγορεύσει την αυτοκτονία.

²⁵ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, 'Συνταγματικά Δικαιώματα' Τόμος Γ', (2008), σελ. 389-390.

της ζωής...». Ο συντακτικός νομοθέτης κάνει λόγο για απόλυτη προστασία, επομένως και για απόλυτη ενέργεια του δικαιώματος στη ζωή²⁶.

II. Κατά του κράτους ενέργεια

Ως αμυντικό δικαίωμα το δικαίωμα της ζωής στρέφεται κατά του κράτους και δεσμεύει τη νομοθετική, τη δικαστική και την εκτελεστική εξουσία. Η δέσμευση αυτή του κοινού νομοθέτη έχει ιδιαίτερη σημασία στο πεδίο της ποινικής νομοθεσίας²⁷.

III. Διαπροσωπική ενέργεια

Το αμυντικό δικαίωμα της ζωής στρέφεται κατά της ιδιωτικής εξουσίας. Η διαπροσωπική ενέργεια του δικαιώματος της ζωής, εκτός από την γενική έχει και ειδική θεμελίωση στην κατά τα παραπάνω ρητή αναφορά της «απόλυτης» προστασίας. Το αμυντικό δικαίωμα στη ζωή «τριτενεργεί», όπως άλλωστε ρητά πλέον ορίζεται στο άρθρο 25 1γ του ισχύοντος Συντάγματος²⁸. Το Σύνταγμα υποχρεώνει όχι μόνον το κράτος, αλλά και οποιονδήποτε άνθρωπο να σέβεται τη ζωή του άλλου²⁹.

❖ Προστατευτικό περιεχόμενο

I. Προστατευτικό δικαίωμα

Το δικαίωμα της ζωής κατοχυρώνεται επίσης ρητά από το Σύνταγμα και ως **προστατευτικό** δικαίωμα. Η προστατευτική διάσταση του δικαιώματος στη ζωή προκύπτει από αυτή την ίδια τη διατύπωση του της συνταγματικής διάταξης, στην οποία περιλαμβάνεται η λέξη προστασία. Η προστατευτική αξίωση του δικαιώματος της ζωής έχει μακρά ιστορία. Η ζωή αναδείχθηκε σε προστατευτικό αντικείμενο (Schutzobjekt) του κράτους, ήδη την εποχή του φιλελευθερισμού. Πράγματι, αυτή μόνη η αμυντική διάσταση δεν θα ήταν επαρκής, αν δεν υπήρχε και η προστατευτική αξίωση. Φορέας και της προστατευτικής αξίωσης που απορρέει από το δικαίωμα στη ζωή είναι κάθε άνθρωπος, χωρίς οποιαδήποτε διάκριση.

Προστατευτική αξίωση: Η προστατευτική αξίωση του συνταγματικού δικαιώματος στρέφεται (όχι προς τους ιδιώτες αλλά μόνο) προς την κρατική εξουσία, η οποία οφείλει όχι απλά και μόνον να σέβεται, αλλά και να προστατεύει

²⁶ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 390-391.

²⁷ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 391.

²⁸ Αντιθ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα Α' (2005), σελ.239

²⁹ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 391.

την ανθρώπινη ζωή. Η προστατευτική αξίωση του πολίτη και γενικότερα του ατόμου συνίσταται στην ενεργοποίηση του κράτους για την λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την προστασία της ζωής.

«*Έμμεση Τριτενέργεια*»: Παράλειψη λυτρώσεως από κίνδυνο ζωής: Η προστατευτική αξίωση του δικαιώματος στη ζωή, όπως άλλωστε και όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια. Η προστατευτική αξίωση στρέφεται μόνο προς την κρατική εξουσία. Αντίθετα, ο ιδιώτης υποχρεούται απλά και μόνο να σέβεται, όχι όμως και να προστατεύει τη ζωή των άλλων. Στο πλαίσιο όμως της εκπλήρωσης του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης μπορεί ο κοινός νομοθέτης να αξιώσει την ενεργοποίηση των συνανθρώπων για την προστασία της ανθρώπινης ζωής. Και ακριβώς λόγω της σπουδαιότητας έχει επέμβει ο κοινός νομοθέτης. Το δικαίωμα στη ζωή αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια όχι μόνον ως αμυντικό αλλά κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και προϋποθέσεις και ως προστατευτικό δικαίωμα με τη μεσολάβηση ποινικής διάταξης, η οποία καθιερώνει υποχρέωση λύτρωσης από κίνδυνο ζωής. Όποιος με πρόθεση παραλείπει να σώσει άλλο από κίνδυνο ζωής, αν και μπορεί να το πράξει χωρίς κίνδυνο της δικής του ζωής ή υγείας, τιμωρείται με φυλάκιση ενός έτους³⁰. Εκτός από την κατά τα παραπάνω παράλειψη λυτρώσεως από κίνδυνο ζωής που διαπλάσσεται στο πλαίσιο της γενικής διαπροσωπικής σχέσης, προστατευτική υποχρέωση της ζωής γεννάται επίσης και διαπλάσσεται μέσω της κοινής νομοθεσίας σε ορισμένες ειδικές διαπροσωπικές σχέσεις, όπως π.χ η σχέση γονέα και τέκνου κλπ^{31 32}.

II. Η προστατευτική υποχρέωση του κράτους.

Στην προστατευτική αυτή αξίωση αντιστοιχεί ανάλογη προστατευτική υποχρέωση της κρατικής εξουσίας. Η προστατευτική υποχρέωση του κράτους προκύπτει όχι μόνο από τις γενικές διατάξεις³³, αλλά και από τη διάταξη που ειδικά προστατεύει τη ζωή. Ρητά ορίζει ο συντακτικός νομοθέτης ότι, «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη «προστασία» της ζωής...».

Νομοθετική εξουσία: Η νομοθετική εξουσία είναι υποχρεωμένη να λαμβάνει όλα τα απαιτούμενα νομοθετικά μέτρα για την προστασία της ανθρώπινης ζωής. Στα

³⁰ ΠΚ άρθρο 307: κατά τη συναφή διάταξη του άρθρου 288§2 ΠΚ: «Όποιος σε περίπτωση δυστυχήματος ή κοινού κινδύνου, κοινής ανάγκης δεν προσφέρει τη βοήθεια που του ζητήθηκε και που μπορούσε να την προσφέρει, χωρίς ο ίδιος να διατρέξει ουσιώδη κίνδυνο, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι έξι μηνών».

³¹ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, «Συνταγματικά Δικαιώματα» Τόμος Γ', (2008), σελ. 392-393.

³² 161/1970 βουλ. Πλημ. Θεσ., Ποιν. Χρ (Κ) 1970, σελ. 299 επ.

Πατέρας, μάρτυρας του Ιεχωβά, αρνήθηκε να συναινέσει στην αφαίμαξομετάγγιση του νεογέννητου παιδιού του και προκλήθηκε έτσι ο θάνατος του. Ο πατέρας είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να παρεμποδίσει τον θάνατο παρέχοντας τη συναίνεση του και, συνεπώς ετέλεσε ανθρωποκτονία δια παραλείψεως. Η πράξη του πατέρα δεν καταλογίζεται σ' αυτόν λόγω σύγκρουσης καθηκόντων, που συνεπάγεται ηθικό καταναγκασμό.

³³ άρθρο 2§1 και 25 Σ.

μέτρα αυτά ανήκουν οι προβλέψεις των άρθρων 299-307 ΠΚ που τιμωρούν τα εγκλήματα κατά της ζωής, όπως επίσης και πολλές άλλες διατάξεις της κοινής νομοθεσίας.

Εκτελεστική εξουσία: Παράλληλα, η εκτελεστική εξουσία δεσμεύεται συνταγματικά να ενεργεί προς την κατεύθυνση της προστασίας της ανθρώπινης ζωής. Στο πλαίσιο αυτό ανήκουν διάφορα διοικητικά μέτρα.

Δικαστική εξουσία: Η δικαστική εξουσία οφείλει επίσης να προστατεύει το υπέρτατο αυτό αγαθό κατά την απονομή της δικαιοσύνης³⁴.

❖ Διασφαλιστικό περιεχόμενο

Γεννάται το ερώτημα αν η συνταγματική προστασία της ζωής περιορίζεται στο αμυντικό και προστατευτικό περιεχόμενο ή αν εκτείνεται και στη διασφαλιστική διάσταση. Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει τη ζωή μόνον από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων ή και από την οικονομική ανάγκη; Σε περίπτωση θετικής απάντησης υπάρχει αξίωση παροχής ελάχιστων μέσων απαραίτητων γι' αυτήν την ίδια την επιβίωση του ανθρώπου, όπως λ.χ. αξίωση παροχής στοιχειωδών μέσων διατροφής ή φαρμάκων (Existenzminimum)³⁵. Ο συντακτικός νομοθέτης δεν αναφέρεται ρητά στο ιδιαίτερα ευαίσθητο αυτό θέμα. Όπως όμως προκύπτει από τη συνδυασμένη ερμηνεία των άρθρων 2§1, 5§2, 7§3, 21 και 25§4, η παροχή των στοιχειωδών μέσων για την επιβίωση του ανθρώπου φαίνεται να αποτελεί επιταγή του Συντάγματος. Η παροχή των στοιχειωδών αυτών μέσων προκύπτει από τη θεμελιώδη αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, από τη συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος στη ζωή και ανήκει στο στοιχειώδες περιεχόμενο της αρχής της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης. Ο συντακτικός νομοθέτης μάλλον φαίνεται να στρέφεται προς τη διαμόρφωση ενός «δικαιώματος επιβίωσης»³⁶.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ «ΤΡΙΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ» ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

➤ Το ζήτημα της «τριτενέργειας», γενικά...

Με τον αδόκιμο όρο «τριτενέργεια» νοείται, κυρίως, η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ιδιωτικό δίκαιο³⁷. Πληρέστερα, η τριτενέργεια θα μπορούσε να οριστεί ως εξής: «Τριτενέργεια είναι η προς τα πρόσωπα κατευθυνόμενη και κυρίως

³⁴ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 393.

³⁵ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα Α' (2005), σ.238.

³⁶ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 394.

³⁷ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 79.

από την κρατική εξουσία πραγματοποιούμενη αμυντική νομική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία εξασφαλίζει την ακώλυτη άσκησή τους, εξαναγκάζοντας τις απειλητικές αντικοινωνικές δυνάμεις να απέχουν από κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξίας³⁸». Στην αναθεωρημένη διάταξη του άρ.25§1εδ.γ' Σ αναφέρεται ότι: «Τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα του ανθρώπου εφαρμόζονται και στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν»³⁹. Ο λόγος θέσπισης της ανωτέρω διάταξης είναι προφανής. Η άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων περιορίζεται ή παρεμποδίζεται στην πράξη όχι μόνο από την δημοσία, κρατική εξουσία, αλλά και από την ιδιωτική εξουσία σε διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής (εργασία, συναλλαγές, οικογένεια κ.λπ). Στις περιπτώσεις αυτές τα δικαιώματα που προστατεύουν το άτομο έναντι των φορέων δημόσιας εξουσίας, ισχύουν και μπορεί να γίνεται επίκλησή τους και στις ιδιωτικές «εξουσιαστικές» σχέσεις. Ορίζεται λοιπόν ότι τα δικαιώματα αυτά τριτενεργούν. Το Σύνταγμα μετατρέπεται μ' αυτό τον τρόπο σε έναν «υπερκώδικα υπερνομοθετικής ισχύος» και ρυθμίζει διακλαδικά συνολικά την έννομη τάξη. Υπό την έννοια αυτή τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα του Συντάγματος λειτουργούν ως γενικές, συνταγματικές αρχές με ουδέτερο νομικό περιεχόμενο (σε αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματος που μπορεί να μην είναι γενικές και είναι συνήθως πολιτικά φορτισμένες) και εφαρμόζονται σε όλους τους τομείς της έννομης τάξης εξαιτίας της υπεροχής και του περιεχομένου τους. Ωστόσο, αυτό που τριτενεργεί είναι το αμυντικό περιεχόμενο κάθε δικαιώματος. Δε μπορεί δηλαδή να ζητηθεί παροχή από ιδιώτη με επίκληση ατομικού δικαιώματος, μπορεί όμως να αξιωθεί η αποχή από οποιαδήποτε αδικαιολόγητη προσβολή του ίδιου δικαιώματος.

Τα ατομικά δικαιώματα είναι ορθό να εφαρμόζονται στις ιδιωτικές σχέσεις όχι αποκομμένα από αυτές, αλλά σε συσχετισμό με το περιεχόμενο της ιδιωτικής έννομης σχέσης στα πλαίσια της οποίας πρέπει να εφαρμοστούν (θεσμική εφαρμογή). Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η εφαρμογή των δικαιωμάτων στην έκταση που επιβάλλει η ιδιομορφία κάθε σχέσης. Το περιεχόμενο των δικαιωμάτων πέρα από ένα καθορισμένο πυρήνα, δεν παραμένει στατικό και αμετάβλητο, αλλά διαμορφώνεται με τρόπο που να λαμβάνει υπόψη και την σχέση στην οποία θα εφαρμοστεί ιδιαίτερα ενόψει και της ορισμένης αξιολογικής διαφοροποίησης των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται. Τούτο είναι αναγκαίο δεδομένου ότι υπάρχουν ιδιωτικές σχέσεις όπου αντικειμενικά δε δικαιολογείται κανένας περιορισμός από κάποιον στο δικαίωμα ενός άλλου και άλλες περιπτώσεις που τέτοιοι περιορισμοί μπορούν να θεωρηθούν ανεκτοί. Έτσι, λοιπόν, κάθε ιδιωτική σχέση έχει ένα βασικό περιεχόμενο με αντικείμενο ένα έννομο αγαθό ή μια έννομη κατάσταση. Επίσης κάθε ατομικό δικαίωμα προστατεύει ένα έννομο αγαθό.

Επιτρεπτοί είναι οι περιορισμοί όταν στην ιδιωτική έννομη σχέση η κατάσταση που ρυθμίζεται έχει ως περιεχόμενο έννομο αγαθό κοινό με αυτό που προστατεύει το δικαίωμα στο οποίο τίθεται ο περιορισμός, ενώ αντίθετα είναι απαγορευμένος ο περιορισμός που επιβάλλεται σε δικαίωμα άσχετο με το περιεχόμενο της έννομης

³⁸ Δημητρόπουλος, Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία, σελ.151 επ.

³⁹ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 90.

σχέσης. Τότε έχουμε απόλυτη τριτενέργεια του αμυντικού περιεχομένου των δικαιωμάτων. Οι επιτρεπτοί περιορισμοί είναι αιτιώδεις περιορισμοί, δηλαδή, μεταξύ του εννόμου αγαθού που προστατεύει το ατομικό δικαίωμα και του βασικού περιεχομένου της έννομης σχέσης μέσα στην οποία καλούμαστε να εφαρμόσουμε το δικαίωμα αυτό πρέπει να υπάρχει σημείο τομής και άρα αιτιώδης συνάφεια, που επιβάλλεται από την ανάγκη να προστατεύονται τα ατομικά δικαιώματα μόνο μέχρι του σημείου που δεν ανατρέπεται η επίσης συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία ορισμένων εννόμων σχέσεων.

Συνεπώς, κατά την κρατούσα γνώμη⁴⁰, επειδή το σύγχρονο κοινωνικό κράτος οφείλει να προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα από τους τρίτους, η λεγόμενη «τριτενέργεια» περιέχεται στην προστατευτική υποχρέωση του κράτους. Επομένως, η τριτενέργεια ως ιδιαίτερο πρόβλημα μπορεί να υπάρχει μόνο στο πλαίσιο του παλαιάς μορφής φιλελεύθερου κράτους, όχι όμως και στο πλαίσιο του σύγχρονου κοινωνικού προστατευτικού κράτους. Με άλλα λόγια, η μεταβολή της μορφής του κράτους και η επιφόρτιση του με την συνταγματική υποχρέωση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων εξαφανίζει το πρόβλημα της τριτενέργειας⁴¹.

➤ Σχετικά με το δικαίωμα της ζωής, ειδικότερα...

Μεγάλο μέρος της θεωρίας υπήρξε απορριπτικό στο θέμα της λεγόμενης τριτενέργειας του δικαιώματος της ζωής μεταξύ ιδιωτών. Ο βασικότερος λόγος απόρριψης είναι ότι η επίκληση του δικαιώματος ζωής από ιδιώτη έναντι ιδιώτη δεν είναι ορθή αλλά ούτε και αναγκαία. Υπάρχει πλήθος διατάξεων της κοινής νομοθεσίας που «παρέχει μία μάλλον πλήρη προστασία έναντι προσβολών του σπουδαιότερου εννόμου αγαθού της ζωής προερχόμενων από ιδιώτες». Ωστόσο, η άποψη αυτή φαίνεται λανθασμένη ήδη πριν την αναθεώρηση και την ρητή πρόβλεψη της τριτενέργειας των δικαιωμάτων.

Η κατοχύρωση ενός δικαιώματος σε τυπικό νόμο ή οποιαδήποτε διάταξη συνταγματικής ισχύος δεν προσφέρει το ίδιο επίπεδο προστασίας στο δικαίωμα με την αντίστοιχη συνταγματική διάταξη και μπορεί να τροποποιηθεί πολύ εύκολα. Αντίθετα η συνταγματική διάταξη πρέπει να διέλθει από την αυστηρή διαδικασία της αναθεώρησης. Είναι βέβαια προφανές ότι εφόσον υφίσταται ένα τόσο εκτενές πλέγμα νομοθετικών διατάξεων που προστατεύουν το δικαίωμα της ζωής, η αναδρομή στη συνταγματική διάταξη δε θα είναι συχνά απαραίτητη και πάντως σε κάθε περίπτωση θα είναι επικουρική. Η άποψη ότι τα ατομικά δικαιώματα αναγνωρίζονται μόνο στις σχέσεις κράτους ιδιώτη παρότι έχει ιστορική βασιμότητα είναι ξεπερασμένη ήδη πριν την αναθεώρηση και εν τέλει λανθασμένη. Εξάλλου και στο ιδιωτικό δίκαιο αναγνωρίζεται η ανωτερότητα των κανόνων δημόσιας τάξης (το δικαίωμα στη ζωή εντάσσεται σαφώς σ' αυτούς) τους οποίους δε μπορεί να καταργεί η ιδιωτική πρωτοβουλία, ενώ και η αποδοχή της ανάγκης

⁴⁰ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 80.

⁴¹ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 80.

συνταγματικότητας των κανόνων δικαίου και ελέγχου αυτής από τα δικαστήρια καθιερώνει την ιεραρχική ανωτερότητα του Συντάγματός και τουλάχιστον μία έμμεση τριτενέργεια του.

Η ανωτέρω διχογνωμία έχει λυθεί μετά την αναθεώρηση του 2001, αφού πλέον προβλέφθηκε η άμεση τριτενέργεια των δικαιωμάτων, όπως ήδη αναφέρθηκε. Το δικαίωμα της ζωής λοιπόν μπορεί να προβάλλεται και έναντι των ιδιωτών, ως αξίωση μη προσβολής του (αμυντικό περιεχόμενο), αν και πρέπει να γίνει αποδεκτό ότι η επίκληση στην πράξη θα είναι περιορισμένη ενόψει της ομολογουμένως ευρείας προστασίας του δικαιώματος στον Π.Κ.

ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Το άρθρο 5§2 Σ προστατεύει μόνο φυσικά πρόσωπα, στα οποία και μόνο αρμόζει η βιολογική έννοια της ζωής στην οποία αναφέρεται το Σύνταγμα. Αντιθέτως, τα νομικά πρόσωπα (που είναι «πρόσωπα» μόνο κατά νομικό πλάσμα) δεν έχουν «δικαίωμα ζωής», δηλαδή δεν έχουν «ζωή» στην κυριολεξία του όρου⁴². Έχουν όμως καταρχήν δικαίωμα υποστάσεως και λειτουργίας στο πλαίσιο του δικαιώματος ενώσεως, του δικαιώματος ιδρύσεως και λειτουργίας πολιτικών κομμάτων, καθώς και του δικαιώματος οικονομικής δραστηριότητας⁴³.

Φορείς του αμυντικού δικαιώματος της ζωής, συνεπώς, είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα. Ως αμυντικό, το δικαίωμα στη ζωή κατοχυρώνεται ως ανθρώπινο δικαίωμα.⁴⁴

Κατά το ελληνικό Σύνταγμα, άρθρο 5§2 «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους ...χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο». Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο φορείς του δικαιώματος της ζωής είναι επομένως και οι αλλοδαποί ή ανιθαγενείς^{45 46}.

Από την ίση προστασία ημεδαπών και αλλοδαπών το άρθρο 5§2 επιτρέπει μόνο τις εξαιρέσεις, που προβλέπει το (συμβατικό ή εθιμικό) διεθνές δίκαιο⁴⁷. Από τα τρία έννομα αγαθά των οποίων την ίση προστασία κατοχυρώνει το άρθρο 5§2 (ζωή, τιμή, ελευθερία) το διεθνές δίκαιο προβλέπει εξαιρέσεις που αφορούν κυρίως την ελευθερία. Ενώ για την προστασία της τιμής δεν επιτρέπονται καθόλου εξαιρέσεις

⁴² Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 388.

⁴³ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα Α' (2005), σελ.238.

⁴⁴ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 387.

⁴⁵ Δεν είναι σαφές, αν ο όρος «εθνικότητα» που χρησιμοποιεί εδώ το Σύνταγμα έχει την έννοια της ιδιότητας του μέλους ενός έθνους ή την έννοια της ιθαγένειας (όπως σε πολλές ξένες γλώσσες που έχουν και για τις δύο έννοιες μία λέξη: nationality, nationalite). Από τη γενική διατύπωση της συνταγματικής διάταξης και των σχετικών διατάξεων των διεθνών συνθηκών είναι ορθότερο να θεωρηθεί ότι δεν επιτρέπεται καμιά διάκριση.

⁴⁶ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα Α' (2005), σελ.238.

⁴⁷ Ρούκουνα, Διεθνές Δίκαιο, I, 2^η έκδοση 1997, αρ.84επ.

εις βάρος των αλλοδαπών, σχετικά με την προστασία της ζωής η ΕΣΔΑ (αρθρο 15) περιορίζει τις εξαιρετικές εξουσίες που έχουν τα κράτη σε περίπτωση πολέμου ή άλλου δημόσιου κινδύνου, που απειλεί την ζωή του έθνους στις «κανονικές» (ορθότερα: νόμιμες) πράξεις πολέμου. Ζητήματα θα μπορούσε να προκαλέσει ο διαφορετικός ποινικός κολασμός της προδοσίας της χώρας αναλόγως της υπηκοότητας του υπαιτίου. Ο Ποινικός Κώδικας όμως είτε δεν διακρίνει καθόλου είτε ευνοεί τον αλλοδαπό (άρθρα 143,144)⁴⁸.

Η ΕΝΑΡΞΗ ΚΑΙ Η ΛΗΞΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

Η ανθρώπινη ζωή αποτελεί αντικείμενο συνταγματικής προστασίας από την έναρξη μέχρι και τη λήξη της. Επομένως απαραίτητη προϋπόθεση για να καθοριστούν τα χρονικά πλαίσια ισχύος όλων των προστατευτικών διατάξεων αποτελεί ο ακριβής προσδιορισμός του χρονικού σημείου έναρξης και λήξης της ανθρώπινης ζωής. Οι απόψεις, ωστόσο για το θέμα αυτό κυμαίνονται κατά καιρούς και έχουν διατυπωθεί διάφορες σκέψεις αναφορικά με το ερώτημα: «από πότε αρχίζει να υφίσταται η ανθρώπινη ζωή;» και «πότε παύει η ύπαρξη της;». Έτσι κατά τον ελληνικό αστικό κώδικα «το πρόσωπο αρχίζει να υπάρχει μόλις γεννηθεί ζωντανό και παύει να υπάρχει με το θάνατό του»⁴⁹. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει με σαφήνεια το χρονικό σημείο, κατά το οποίο αρχίζει η ανθρώπινη ζωή, αλλά προκύπτουν αμφιβολίες όσον αφορά την έννοια του θανάτου, κατά το οποίο παύει, διότι δεν προσδιορίζεται επ' ακριβώς το χρονικό σημείο κατά το οποίο επέρχεται ο θάνατος.

Ωστόσο, όσον αφορά την έναρξη της ζωής από τον αστικό κώδικα διαφοροποιείται η άποψη, που υιοθετείται στον τομέα του ποινικού δικαίου. Κατά την άποψη που κυρίως επικρατεί στον τομέα αυτού του δικαίου, «ο τοκετός και μετ' αυτού η ανθρώπινη ιδιότητα άρχονται αφ' ης αδιακρίτως συμπτωμάτων τεθή εις κίνησιν η φυσική εκείνη αλληλουχία φάσεων ήτις κατά τα διδάγματα της μαιευτικής επιστήμης άγει εις την ολοκλήρωσιν της γεννήσεως»⁵⁰. Αξιοσημείωτο είναι, ότι στο ποινικό δίκαιο η ζωή προστατεύεται από τη στιγμή, κατά την οποία θα αρχίσει η διαδικασία του τοκετού ανεξάρτητα από το αν το τέκνο θα γεννηθεί ζωντανό ή νεκρό. Με αυτόν τον τρόπο παρέχεται μεγαλύτερη προστασία της ζωής, η οποία ξεκινά για τον άνθρωπο ενώ ακόμα βρίσκεται στην κοιλιά της μητέρας του. Από την άποψη αυτή, ίσως ορθότερο θα ήταν να αποδεχθούμε την άποψη του ποινικού δικαίου σχετικά με την έναρξη της ζωής.

Αναφορικά με τη λήξη της ανθρώπινης ζωής η σύγχρονη ιατρική δέχεται ότι: «ο θάνατος επέρχεται άμα τη αμετακλήτως παύσει της λειτουργίας του εγκεφάλου»⁵¹. Πρόκειται για τον λεγόμενο εγκεφαλικό θάνατο, τον οποίο ασπάζονται όλο και

⁴⁸ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα Α' (2005), σελ.239.

⁴⁹ βλ.Α.Κ.35.

⁵⁰ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.22.

⁵¹ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.23.

περισσότερες επιστήμες. Πάντως στο ελληνικό ποινικό δίκαιο γίνεται δεκτό ότι: «εν ζωή ευρίσκεται και εκείνος παρ' ω λειτουργούν εισέτι αυτοδυνάμως οι πνεύμονες και η καρδιά καίτοι εσίγησαν τα εγκεφαλικά κύματα»⁵². Επομένως και σε αυτήν την περίπτωση το ποινικό μας δίκαιο επιλέγει τη δυνατότητα επεκτάσεως του δικαιώματος στη ζωή ούτως ώστε να εξασφαλίσει την αποτροπή νομιμοποιημένων μορφών προσβολής του.

Εκτός από τις παραπάνω θέσεις σχετικά με τον προβληματισμό γύρω από το θέμα της έναρξης και της λήξης της ανθρώπινης ζωής απαραίτητο είναι να ληφθεί υπ' όψιν και η θέση που φαίνεται ότι παίρνει ο συντακτικός μας νομοθέτης. Από το άρθρο 5§2, λοιπόν, του συντάγματος μας και παρά τις όσες αμφισβητήσεις έχουν διατυπωθεί σχετικά, προκύπτει ότι δεν προστατεύεται η ανθρώπινη ζωή αποκλειστικά και μόνο στην πλήρη μορφή της, αλλά και η λεγόμενη εν τη γενέσει ανθρώπινη ζωή. Με άλλα λόγια προστατεύεται και η ζωή του εμβρύου ή του κυοφορούμενου (nasciturus)⁵³. Από την παραπάνω θέση του Από την παραπάνω θέσεως του συντακτικού μας νομοθέτη προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η ανθρώπινη ζωή είναι εξίσου αξία προστασίας ακόμη και στα πρώτα-πρώτα βήματά της. Ακόμη και σε αυτή την τόσο πρώιμη φάση γίνεται δεκτό ότι η ζωή πρέπει να προστατεύεται με τον ίδιο απόλυτο τρόπο που προστατεύεται και σε κάθε άλλη μεταγενέστερη φάση της. Από τον κανόνα αυτόν ωστόσο προβλέπεται και μια εξαίρεση, στην ειδικότερη περίπτωση που τίθεται θέμα σύγκρουσης της ζωής της μητέρας, που κυοφορεί, και του κυοφορούμενου. Στις περιπτώσεις αυτές που συνύπαρξη εγκύου και εμβρύου είναι για διάφορους λόγους αδύνατη, πρέπει να δεχτούμε ότι ο συντακτικός νομοθέτης τίθεται υπέρ της ζωής της εγκύου ως ολοκληρωμένης και βεβαίας προσωπικότητας, έναντι της ζωής του εμβρύου ή κυοφορούμενου, που είναι μη ολοκληρωμένη ανθρώπινη ύπαρξη και μη βεβαία, από την άποψη ότι δεν είναι σίγουρο ότι θα γεννηθεί ζωντανό⁵⁴. Η διάκριση, λοιπόν, αυτή δεν είναι αδικαιολόγητη, αλλά αντίθετα όπως προκύπτει από τα παραπάνω θεμελιώνεται με πολύ ισχυρά επιχειρήματα.

Πάντως από τον κανόνα του απόλυτου χαρακτήρα της προστασίας της ζωής του κυοφορούμενου προβλέπεται ρητά εξαίρεση στον ΠΚ., όπου υπάρχει άρθρο σχετικά με την τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης, η οποία υπό ορισμένες αυστηρώς και περιοριστικώς καθοριζόμενες από το νόμο, περιπτώσεις επιτρέπεται η θανάτωση του εμβρύου. Οι ενδείξεις για την επιτρεπόμενη άμβλωση, έτσι όπως περιγράφονται στο άρθρο 304, παρ. 4 ΠΚ. είναι οι εξής: α) η ιατρική, β) η ηθική, γ) η ευγονική και δ) η κοινωνική⁵⁵. Με αυτόν τον τρόπο ο άδικος χαρακτήρας της άμβλωσης αίρεται γιατί κρίνεται ότι υπάρχει κάποιο άλλο αγαθό υπέρτερης αξία από τη ζωή του κυοφορούμενου. Ουσιαστικά δηλαδή προβλέπεται εξαίρεση από τον απόλυτο χαρακτήρα που ισχύει για την ανθρώπινη ζωή στην

⁵² Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.25.

⁵³ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», Τόμος Γ', σελ.971.

⁵⁴ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», Τόμος Γ', σελ.971.

⁵⁵ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ. 89.

ολοκληρωμένη μορφή της και εισάγεται η σχετική αξία της εν τη γενέσει ανθρώπινης ζωής.

Όσον αφορά το τέλος της ζωής και το χρονικό σημείο κατά το οποίο επέρχεται, η συνταγματική μας θεωρία αποδέχεται την ιατρική άποψη σύμφωνα με την οποία η έννοια του θανάτου συμπίπτει με εκείνη του «εγκεφαλικού θανάτου». Όπως ισχύει και για την περίπτωση της έναρξης της ανθρώπινης ζωής, έτσι και κατά τη λήξη της θα πρέπει να αποδεχτούμε την άποψη ότι η προστασία της δεν παρέχεται μόνο αναφορικά με την πλήρη μορφή της ζωής, αλλά όπως έγινε δεκτό ότι προστατεύεται η ζωή του κυοφορούμενου, έτσι και εδώ θα πρέπει επίσης να γίνει δεκτό ότι προστατεύεται η ανθρώπινη ζωή και κατά το χρόνο μετά την εκτέλεση του «εγκεφαλικού θανάτου». Έτσι και κατά το διάστημα που ο ασθενής χαρακτηρίζεται ως «φυτό», κανείς δεν έχει το δικαίωμα να τον αποσυνδέσει από τα μηχανήματα που υποκαθιστούν τεχνητά τις ζωτικές λειτουργίες του. Και τούτο διότι η προστασία της ανθρώπινης ζωής είναι κατά τη διάταξη του συντάγματος απόλυτη⁵⁶.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

❖ ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ

Η ποινική σχέση πολιτείας και δράστη αποτελεί ειδική κυριαρχική σχέση ιδιαίτερης έντασης και δοκιμασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο της ποινικής σχέσης επέτρεπε η προηγούμενη συνταγματική ρύθμιση την επιβολή της θανατικής ποινής για ορισμένα εγκλήματα. Τα όρια της νομικής προστασίας του δικαιώματος στη ζωή, εχαράσσοντο από τις διατάξεις που επέτρεπαν την επιβολή της θανατικής ποινής για ορισμένα εγκλήματα. Η κατάργηση της θανατικής ποινής με την αναθεώρηση του 2001 απολυτοποίησε στην κυριολεξία το δικαίωμα στη ζωή και στο πλαίσιο της ποινικής κυριαρχικής σχέσης⁵⁷, και είναι αυτή με την οποία θα ασχοληθούμε και θα μελετήσουμε στο συγκεκριμένο κεφάλαιο.

Κατά το άρθρο 7, παρ. 3εδ. β' Σ., θανατική ποινή δεν επιβάλλεται εκτός από τις περιπτώσεις που προβλέπονται από το νόμο για κακουργήματα τα οποία τελούνται σε καιρό πολέμου και σχετίζονται με αυτόν. Στη συγκεκριμένη συνταγματική διάταξη απαγορεύεται πλέον και ρητά η θανατική ποινή, διότι όπως είναι ευρέως γνωστό τα ελληνικά δικαστήρια στη σχετικά πρόσφατη δικαστηριακή πρακτική σπανίως και εξαιρετικώς επέβαλαν την εσχάτη όλων των ποινών. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι από το 1972 δεν έχει εκτελεστεί θανατική ποινή στην Ελλάδα και ότι οι θανατικές ποινές μετατρέπονται σε ισόβια κάθειρξη.

Αναφορικά με το θέμα της θανατικής ποινής έχουν διατυπωθεί τόσο απόψεις υπέρ ενός τέτοιου θεσμού, όσο και απόψεις κατά, γεγονός το οποίο αποδεικνύει

⁵⁶ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», Τόμος Γ', σελ.97.

⁵⁷ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, «Συνταγματικά Δικαιώματα» Τόμος Γ', (2008), σελ. 395.

μια γόνιμη λογική επεξεργασία και ευρύτερο προβληματισμό της επιστημονικής κοινότητας, η οποία στην πλειοψηφία της αντιτάσσεται στην εφαρμογή μιας τέτοιας ποινής. Έτσι στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα, στο άρθρο 50, αναφέρεται ρητώς ότι η θανατική ποινή καταργήθηκε με το άρθρο 1§12, εδ. β΄ του Ν. 2207/1994. Η συγκεκριμένη ποινική διάταξη βέβαια είναι απόλυτα εναρμονισμένη ως προς την παρακάτω θέση του ελληνικού συντάγματος. Ωστόσο, χαρακτηριστικό είναι ότι υπάρχουν διατάξεις στον ίδιο κώδικα που διαζευκτικά προβλέπουν τη δυνατότητα επιβολής της θανατικής ποινής, γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι το ενδεχόμενο της επανισχύος της θανατικής ποινής είναι πάντοτε ζωντανό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παρακάτω αναφοράς αποτελεί το άρθρο 299§1 ΠΚ., σύμφωνα με το οποίο: «όποιος με πρόθεση σκότωσε άλλον τιμωρείται με την ποινή του θανάτου ή με ισόβια κάθειρξη».

Ανάμεσα στα άλλα επιχειρήματα που υπάρχουν για την κατάργηση της θανατικής ποινής αναφέρεται και αυτό της αντισυνταγματικότητας της συγκεκριμένης ποινής, διότι πλήττει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η οποία κατοχυρώνεται συνταγματικά στα πρώτα κίονα άρθρα του Ελληνικού Συντάγματος⁵⁸. Μάλιστα κρίνεται ότι η συνταγματική διάταξη που κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι υπέρτερης ισχύος ως προς την επίσης συνταγματική διάταξη που προβλέπει τη θανατική ποινή⁵⁹. Καταρχήν μετά την αναθεώρηση της τελευταίας διάταξης, δε μπορεί να θεωρηθεί ότι το συγκεκριμένο θέμα έχει την ίδια οξύτητα με αυτή που είχε όταν ίσχυε το Σύνταγμα του 1975. Ωστόσο ο ποινικολόγος Μανωλεδάκης έλαβε σαφή θέση σε σχέση με το παραπάνω επιχείρημα: «Το επιχείρημα για την αντισυνταγματικότητα της θανατικής ποινής δεν στέκεται ούτε τυπικά ούτε ουσιαστικά. Τυπικά γιατί αντισυνταγματικοί κανόνες του Συντάγματος δεν υπάρχουν. Ουσιαστικά γιατί η θανατική ποινή δεν προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια περισσότερο από όσο την προσβάλλει οποιαδήποτε άλλη ποινή και μάλιστα η ισόβια στέρηση της προσωπικής ελευθερίας, του οντολογικού αυτού στοιχείου της ανθρώπινης ύπαρξης. Όσοι λοιπόν αγωνιούν ειλικρινά για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια πρέπει να έχουν το θάρρος να φωνάξουν “καταργήστε τις ποινές!”... Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν κρέμεται στις ποινές. Εξαρτάται από την όλη κοινωνική δύναμη και προς αυτή πρέπει να στρέψουν την αγωνιστική τους προσπάθεια όσοι αγωνιούν για την διατήρηση της»⁶⁰. Από την παραπάνω άποψη διαπιστώνουμε ότι ο γράφων θεωρεί ότι ο θάνατος ως ποινή προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια με τον ίδιο τρόπο, όπως και κάθε άλλη ποινή. Με αυτόν τον τρόπο η ανθρώπινη ζωή εξισώνεται με κάθε άλλο ανθρώπινο δικαίωμα, όπως είναι αυτό της ελευθερίας.

Η θανατική ποινή, λοιπόν, θα πρέπει να δικαιολογηθεί για το λόγο ότι ούτως ή άλλως όλες οι ποινές προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό θα πρέπει ωστόσο να εξεταστεί και κατά πόσο αποτελεσματική είναι η θανατική ποινή. Έχει αποδειχθεί, λοιπόν, ότι η τελευταία, εκτός του ότι

⁵⁸ άρθρο 2§1 Σύντ.

⁵⁹ άρθρο 7§3 Σύντ.

⁶⁰ Μανωλεδάκης Ι., «Γενική θεωρία του Ποινικού δικαίου», τόμος Β΄, σελ.209.

αποκτηνώνει αυτούς που εμπλέκονται στη διαδικασία της, ουσιαστικά δεν αποθαρρύνει περισσότερο τους δράστες των εγκληματικών πράξεων από ότι η ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Επομένως, η θανατική ποινή, εκτός των άλλων, αποτελεί και αναποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης της εγκληματικότητας.

Χαρακτηριστικό είναι ότι και η Διεθνής Αμνηστία τάχθηκε με κείμενό της υπέρ της καταργήσεως της θανατικής ποινής, η οποία κατά τη γνώμη της παραβιάζει τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Η διατήρηση, λοιπόν, ενός τέτοιου θεσμού είναι αναχρονιστική και παραπέμπει σε μεθόδους που θυμίζουν τη χαρακτηριστική φράση «οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος».

Επιστρέφοντας σε αυτά που αναφέρονται στην αρχή αυτού του κεφαλαίου και σε συνδυασμό με τα όσα ακριβώς παραπάνω αναπτύχθηκαν καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι η νομοθετική πρόβλεψη της θανατικής ποινής θα ήταν οπωσδήποτε αντισυνταγματική αν το ίδιο το Σύνταγμα δεν επέτρεπε την επιβολή της⁶¹. Μάλιστα η πρόσφατη τροποποίηση της συνταγματικής διάταξης, που αναφέρεται στη θανατική ποινή περιόρισε ακόμα περισσότερο το πεδίο εφαρμογής της, ούτως ώστε να μην επιβάλλεται πλέον η ποινή αυτή στα πολιτικά εγκλήματα παρά μόνο στα κακουργήματα, τα οποία τελούνται σε καιρό πολέμου και σχετίζονται με αυτόν.

Από την παραπάνω διάταξη με σαφήνεια προκύπτει, ότι η θανατική ποινή όχι μόνο δεν αποκλείεται από το Σύνταγμά μας, αλλά και επιπλέον επιτρέπεται. Όπως ήδη σημειώθηκε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου στην Ελλάδα η θανατική ποινή έχει καταργηθεί νομοθετικά. Αυτό, όμως, δεν εμποδίζει το νομοθέτη να επανεφαρμόσει την ποινή αυτή και να την επανεισαγάγει ως προς ορισμένα εγκλήματα. Η δυνατότητα αυτή, ωστόσο, του κοινού νομοθέτη δε σημαίνει και την απόλυτη εκ μέρους του ελευθερία να προβλέπει την εσχάτη των ποινών για διάφορα χωρίς διάκριση αδικήματα⁶². Πράγματι, η νομοθετική πρόβλεψη της θανατικής ποινής δε μπορεί να είναι αυθαίρετη, αλλά απαιτείται «να συνδέεται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας με τη συγκεκριμένη ποινική σχέση»⁶³.

Ο κοινός νομοθέτης, λοιπόν, από τη μια πλευρά δε δεσμεύεται συνταγματικά να μην επιβάλει τη θανατική ποινή και σε άλλες περιπτώσεις, εκτός δηλαδή από τα πολιτικά εγκλήματα, που έχουν σύνθετη μορφή, αλλά αντίθετα εναπόκειται στην διακριτική του ευχέρεια η επιβολή της παραπάνω ποινής υπό τις εξής προϋποθέσεις: 1) της απαγόρευσης αναδρομικού ποινικού νόμου⁶⁴ και 2) της επιβολής της θανατικής ποινής από δικαστήριο, που εκπληρώνει τις εγγυήσεις του άρθρου 87 του Συντάγματος⁶⁵. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι η θανατική ποινή επιτρέπεται να επιβληθεί αποκλειστικά και μόνο στο δράστη, που τέλεσε έγκλημα σε βάρος της ζωής άλλου ανθρώπου. Μόνο σε αυτές τις περιπτώσεις επιτρέπεται να υποχωρήσει το δικαίωμα της ζωής του δράστη, όταν αντιτάσσεται ένα ισάξιο αγαθό. Πράγματι

⁶¹ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», Τόμος Γ', σελ.971.

⁶² Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», Τόμος Γ', σελ.972.

⁶³ Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», Τόμος Γ', σελ.972.

⁶⁴ άρθρο 7§1 Σύντ.

⁶⁵ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.201.

θα ήταν ανάρμοστο να επιβληθεί η θανατική ποινή, ως τιμωρία ενός εγκλήματος που έπληξε αποκλειστικά και μόνο περιουσιακά αγαθά άλλου προσώπου.

Την ίδια θέση, που τηρεί το δικό μας Σύνταγμα, υιοθετεί και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία ομοίως δεν απαγορεύει τη θανατική ποινή. Αντιθέτως την αναγνωρίζει υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι επιβάλλεται «υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρούμενου υπό νόμου δια της ποινής ταύτης»⁶⁶. Παρά την όποια πρόβλεψη της παραπάνω Ευρωπαϊκής Σύμβασης, είναι αναμφισβήτητο ότι στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες η συγκεκριμένη ποινή εκτός από την πρακτική τείνει να εξαλειφθεί και από τον τομέα της νομοθετικής πρόβλεψης, όπως άλλωστε σημειώθηκε παραπάνω σχετικά με την ελληνική νομική πραγματικότητα.

Πάντως είναι απαραίτητο να σημειωθεί, ότι στο πλαίσιο της Ε.Σ.Δ.Α. ισχύει επίσης το Έκτο Πρωτόκολλο, το οποίο ρητά καταργεί την θανατική ποινή. Συγκεκριμένα το πρωτόκολλο αυτό ισχύει από το 1985, έχει υπογραφεί από την Ελλάδα, αλλά δεν επικυρώθηκε έκτοτε⁶⁷. Προβλέπεται, λοιπόν, στο Έκτο Πρωτόκολλο γενική κατάργηση της θανατικής ποινής. Μάλιστα στο πρώτο άρθρο προβλέπεται και ατομικό δικαίωμα κατά της καταδίκης σε θανατική ποινή και κατά της εκτελέσεως μιας τέτοιας ποινής. Με αυτόν τον τρόπο παρέχεται στο άτομο η δυνατότητα να προασπίσει και το ίδιο το δικαίωμά του στη ζωή. Στο άρθρο 4 προσέτι απαγορεύεται η διατύπωση επιφύλαξης εκ μέρους των κρατών που θα κληθούν να υπογράψουν και να επικυρώσουν το συγκεκριμένο πρωτόκολλο με τη θέλησή τους. Επομένως οι συμβαλλόμενοι είναι υποχρεωμένοι είτε να δεχτούν το πρωτόκολλο έτσι ακριβώς όπως έχει είτε να μην προσχωρήσουν σε αυτό, εφόσον δεν είναι διατεθειμένοι να τηρήσουν όλους τους όρους του. Αξιοσημείωτο είναι άλλωστε ότι οι περιπτώσεις στις οποίες κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η επιβολή θανατικής ποινής περιορίζονται σημαντικά. Έτσι μόνο σε δυο περιπτώσεις επιτρέπεται η εσχάτη των ποινών:

1. σε περίπτωση πολέμου και
2. όταν υπάρχει άμεσος κίνδυνος πολέμου⁶⁸.

Για επιπλέον προάσπιση του δικαιώματος στη ζωή στο παραπάνω πρωτόκολλο προβλέπεται ένας ακόμη περιορισμός για τα συμβαλλόμενα μέρη, σύμφωνα με τον οποίο δε μπορούν αφού προσχωρήσουν στο πρωτόκολλο να επαναφέρουν τη θανατική ποινή στη νομοθεσία τους. Ωστόσο, η συγκεκριμένη πρόβλεψη έχει δημιουργήσει προβληματισμό στο χώρο των νομικών, καθώς ουσιαστικά δεσμεύει τις συμβαλλόμενες χώρες να απέχουν εσαεί από το συγκεκριμένο είδος ποινής. Κατ' επέκταση από την παραπάνω υποχρέωση να μην επιβάλουν από την υπογραφή εκ μέρους τους του πρωτοκόλλου αυτού την ποινή του θανάτου μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι καθένα συμβαλλόμενο κράτος απεμπολεί στο διηνεκές το δικαίωμα καταγγελίας της συμβάσεως, γεγονός το οποίο αποτελεί υπέρμετρο περιορισμό για τα δικαιώματα των συμβαλλόμενων μερών. Πάντως

⁶⁶ Ε.Σ.Δ.Α. 6§1 εδ.β'.

⁶⁷ Ρούκουνας Εμ., «Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων», σελ.255.

⁶⁸ Έκτο Πρωτόκολλο Ε.Σ.Δ.Α., 1985, άρθρα 2 και 3.

όπως προβλέπει ο ίδιος ο Εμμ. Ρούκουνας: «η κατάργηση της θανατικής ποινής παρουσιάζει τόσο πολιτικό όσο και παιδαγωγικό χαρακτήρα και αποβλέπει στη δημιουργία κοινής συνείδησης και συλλογικής αποδοχής ότι οι κοινωνίες αποτρέπουν και καταστέλλουν το έγκλημα χωρίς να είναι ανάγκη να προστρέχουν στη θανατική ποινή»⁶⁹.

Όσον αφορά τη θανατική ποινή σχετικές προβλέψεις υπάρχουν και στο Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (Δ.Σ.Α.Π.), το οποίο στο άρθρο 6 προβλέπει ότι η θανατική ποινή θα πρέπει να επιβάλλεται αποκλειστικά και μόνο από δικαστήριο και μάλιστα όχι για οποιοδήποτε είδος εγκλήματος αλλά για τα σοβαρότερα από αυτά. Εφαρμοσθείσα νομοθεσία είναι αυτή η οποία ίσχυε κατά το χρόνο τελέσεως του εγκλήματος. Περαιτέρω η Δ.Σ.Α.Π. προβλέπει ότι για την εκτέλεση της ποινής του θανάτου θα πρέπει υποχρεωτικά η σχετική καταδικαστική απόφαση να έχει καταστεί ανέκκλητη, να μη μπορεί δηλαδή πλέον να προσβληθεί με έφεση. Εκτός από τις παραπάνω περιοριστικές περιπτώσεις εκτελέσεως της θανατικής ποινής, στο ίδιο κείμενο προβλέπεται η αναστολή της ποινής όσον αφορά δυο κατηγορίες ατόμων και συγκεκριμένα τους ανηλίκους (όσους δηλαδή δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους), καθώς και τις γυναίκες σε κατάσταση εγκυμοσύνης. Τέλος, το Δ.Σ.Α.Π. απαιτεί την εκ του νόμου πρόβλεψη δυνατότητας χορήγησης αμνηστίας, χάριτος ή μετατροπής της ποινής αν όχι την πλήρη κατάργηση της θανατικής ποινής. Οι παραπάνω, πάντως ρυθμίσεις προβλέπονται και στο άρθρο 4 της Αμερικανικής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην οποία άλλωστε προβλέπεται ότι ανεξάρτητα από το αν έχει καταργηθεί η θανατική ποινή ή όχι πάντως αποκλείεται η εφαρμογή της σε πολιτικά ή μικτά εγκλήματα.

Κλείνοντας το θέμα της θανατικής ποινής ενημερωτικά πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη από το 1971 και ιδίως μετά το 1984 η Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών και το ECOSOC ασχολούνται σοβαρά με το ζήτημα της θανατικής ποινής. Στα πλαίσια των ερευνών, που διεξάγει προκύπτει ότι από 150 κράτη, 32 έχουν καταργήσει την θανατική ποινή, 17 την έχουν καταργήσει μόνο για τα κοινά εγκλήματα, ενώ 11 κράτη, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα και η Κύπρος δεν έχουν εφαρμόσει αυτή την ποινή για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο της δεκαετίας⁷⁰. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών μάλιστα υιοθέτησε το 1991 και αυτή το 6^ο Πρωτόκολλο της Ε.Σ.Δ.Α., το οποίο προβλέπει ρητώς την κατάργηση της θανατικής ποινής.

Τέλος, σημαντικό είναι να λεχθεί ότι στις χώρες που ακόμα εφαρμόζεται αυτός ο τρόπος τιμωρίας των δραστών – αποτρόπαιων εγκλημάτων συνήθως που προκαλούν την κοινωνική αποστροφή – έχουν υιοθετηθεί οι πλέον ανώδυνες μέθοδοι για την πρόκληση του θανατηφόρου αποτελέσματος. Ενώ, λοιπόν, στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν ο θάνατος επροκαλείτο συνήθως με ασφυξία, υπό τη μορφή του απαγχονισμού, ή με τη διοχέτευση στο ανθρώπινο σώμα ρεύματος τάσης 2000 volt, γνωστός ως ο θεσμός της «ηλεκτρικής καρέκλας», στη σύγχρονη εποχή χορηγούνται στον θανατοποινίτη υπνωτικές ουσίες σε υπερβολική δόση,

⁶⁹ Ρούκουνας Εμ., «Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων», σελ.256.

⁷⁰ Ρούκουνας Εμ., «Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων», σελ.256.

καθώς θεωρείται ότι είναι ο πλέον ανώδυνος τρόπος. Με αυτό τον τρόπο, μολονότι το αποτέλεσμα είναι το ίδιο (η αφαίρεση δηλαδή της ανθρώπινης ζωής), ωστόσο η μέθοδος μπορεί να λεχθεί ότι είναι λιγότερο «βάρβαρη» από αυτή του παρελθόντος. Πάντως, η κίνηση προς την κατάργηση της θανατικής ποινής γίνεται ολοένα πιο ζωντανή και οι ελπίδες προς την αφαίρεση του μελανού αυτού σημείου από την ανθρώπινη ιστορία είναι πολλές.

Πρόσφατο άρθρο της «Διεθνούς Αμνηστίας» σχετικά με την θανατική ποινή!

Τίτλος: *‘‘Ολυμπιακοί αγώνες Πεκίνο 2008 – Ανάβουμε τη φλόγα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων – Θανατική Ποινή’’*

«Κίνα, όπου ένας εξαιρετικά υψηλός αριθμός εγκλημάτων μπορεί να επισύρει τη θανατική ποινή. Κάτι τέτοιο σαφώς δεν είναι σύμφωνο με το Ολυμπιακό πνεύμα», *Σουηδός αντιπρόσωπος στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, Μάρτιος 2007.*

‘‘Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ολυμπιακών Αγώνων, μία από τις «Θεμελιώδεις Αρχές του Ολυμπισμού» είναι να «προάγουν μια ειρηνική κοινωνία που ενδιαφέρεται για τη διατήρηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας».

Η Κίνα επέφερε μια σημαντική μεταρρύθμιση στο δικαστικό της σύστημα αναφορικά με την επιβολή της θανατικής ποινής: από την 1^η Ιανουαρίου 2007 το Ανώτατο Λαϊκό Δικαστήριο ανέκτησε το δικαίωμα επανεξέτασης όλων των δικαστικών υποθέσεων που κατέληξαν σε επιβολή θανατικής ποινής. Το Μάρτιο 2007, Κινέζοι αντιπρόσωποι στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ απάντησαν στο Σουηδό αντιπρόσωπο ότι με τη μεταρρύθμιση αυτή θα μειωθεί η εφαρμογή της θανατικής ποινής και ότι τελικά θα καταργηθεί.

Ωστόσο, η Διεθνής Αμνηστία συνεχίζει να ανησυχεί για το ότι τα εθνικά στατιστικά των θανατικών καταδικών και εκτελέσεων παραμένουν κρατικό μυστικό, καθώς και για την έλλειψη διαφάνειας του δικαστικού συστήματος. Είναι απαραίτητο η κινεζική κυβέρνηση να δημοσιοποιεί επίσημα στατιστικά στοιχεία για τις εκτελέσεις σε εθνικό επίπεδο. Τον Ιούνιο 2007, αξιωματούχος του Ανώτατου Λαϊκού Δικαστηρίου ανακοίνωσε ότι οι εκτελέσεις μειώθηκαν κατά 10% σε σχέση με την ίδια περίοδο του 2006. Το Νοέμβριο 2007, ο πρόεδρος του Ανώτατου Λαϊκού Δικαστηρίου, Ξιάο Γιάνγκ (Xiao Yang), δήλωσε ότι για πρώτη φορά, ο αριθμός αναστολής των εκτελέσεων ξεπέρασε κατά πολύ τον αριθμό εκτελέσεων. Ωστόσο, ο ίδιος δεν παρείχε καθόλου στατιστικά στοιχεία που να επιβεβαιώνουν τη δήλωσή του. Επίσης, οι κινεζικές αρχές πρέπει να διασφαλίσουν ότι οι άνθρωποι που καταδικάστηκαν σε θάνατο έχουν πρόσβαση στις οικογένειες και στους δικηγόρους τους και σε πληροφορίες για την υπόθεσή τους. Όσοι καταδικάζονται με θανατική ποινή στην Κίνα δεν περνούν από δίκαιη δίκη σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Μεταξύ άλλων, τα προβλήματα περιλαμβάνουν: έλλειψη άμεσης πρόσβασης σε δικηγόρους, έλλειψη τεκμηρίου αθωότητας, πολιτικές επεμβάσεις στο δικαστικό σώμα και αποτυχία εξαίρεσης στοιχείων που αποσπάστηκαν με βασανιστήρια. Αν και η μεταρρύθμιση που αφορά

ευπρόσδεκτη, υπάρχουν ανησυχίες πως δεν θα φέρει στο φώς σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως βασανιστήρια για απόσπαση ομολογίας. Σε δημοσίευση άρθρου στις 20 Δεκεμβρίου 2007 στην εφημερίδα “Νανφάνγκ Ζουμό” (Nanfang Zhoumo), επισημαίνονται οι αδυναμίες του μεταρρυθμιστικού προγράμματος, η έλλειψη δημόσιας πληροφόρησης για το έργο των δικαστών και η απροθυμία των αρχών να συνεργαστούν για την προώθηση της μεταρρύθμισης. Ακόμη, η Διεθνής Αμνηστία κατέγραψε μια δραματική αύξηση του αριθμού των εκτελέσεων το Δεκέμβριο 2006, σε μια προσπάθεια των τοπικών δικαστηρίων να «καθαρίσουν» τις υποθέσεις πριν εφαρμοστεί η αναθεώρηση του Ανώτατου Λαϊκού Δικαστηρίου την 1^η Ιανουαρίου 2007.

Η ιστορική απόφαση του ΟΗΕ στις 20 Δεκεμβρίου 2007 για το πάγωμα των εκτελέσεων σε ολόκληρο τον κόσμο είναι ένα σημαντικό βήμα προς την κατάργηση της θανατικής ποινής. Αν και η Κίνα είναι μία από τις λίγες χώρες που καταπήφισαν την απόφαση, η Διεθνής Αμνηστία καλεί τις κινεζικές αρχές να αναθεωρήσουν τη στάση τους και να ευθυγραμμιστούν με τη διεθνή γνώμη.”

<http://www.amnesty.org.gr/campaigns/china/deathpenalty.htm>

❖ Η ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ ΣΕ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ

Ένα ακόμα ζήτημα στο οποίο θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στα πλαίσια της εξέτασης του «δικαιώματος της ζωής» είναι αυτό της ευθανασίας. Σύμφωνα με τον ορισμό της ευθανασίας, κατά το Ποινικό μας Δίκαιο, «ευθανασία» είναι η σύντμηση της επιθανάτιου αγωνίας ενός επωδύνως θνήσκοντος⁷¹. Εφόσον η σύντμηση της επιθανάτιου αγωνίας συνιστά και σύντμηση της ζωής, η ευθανασία αποτελεί αναμφίβολα περίπτωση ανθρωποκτονίας. Η με την έννοια αυτή ευθανασία, εξάλλου δεν καλύπτεται κατ’ ανάγκη από τη διάταξη του άρθρου 300 ΠΚ περί «ανθρωποκτονίας με συναίνεση». Κι αυτό διότι ευθανασία είναι δυνατόν να υφίσταται χωρίς να υπάρχει «σπουδαία και επίμονη απαίτηση του παθόντος», αλλά και διότι η ευθανασία αφορά είναι δυνατόν να αφορά σε κλινικά νεκρό και όχι απλά σε πρόσωπο που πάσχει από ανίατη ασθένεια, όπως το έγκλημα του άρθρου 300 ΠΚ⁷².

Στην κατηγορία αυτή της προσβολής της ανθρώπινης ζωής κατατάσσεται και η αυτοκτονία. Πρέπει να σημειωθεί πως ούτε ο ίδιος ο φορέας του δικαιώματος στη ζωή έχει τη δυνατότητα να προσβάλλει το παραπάνω δικαίωμά του το οποίο, όπως έχει σημειωθεί πολλές φορές στην εργασία αυτή, έχει απόλυτο χαρακτήρα. Κανένας άνθρωπος δεν έχει εξουσία πάνω στη ζωή του και επομένως δε μπορεί να την αφαιρεί. Ο ΠΚ. προβλέπει στο άρθρο 301 το έγκλημα της συμμετοχής σε αυτοκτονία⁷³, σύμφωνα με το οποίο όποιος με πρόθεση κατέπεισε άλλον να αυτοκτονήσει, αν τελέστηκε η αυτοκτονία ή έγινε απόπειρά της, καθώς και όποιος

⁷¹ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ. 25.

⁷² Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.25.

⁷³ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.29.

έδωσε βοήθεια κατ' αυτήν τιμωρείται με φυλάκιση. Κατ' αρχήν θα πρέπει να σημειωθεί ότι το Σύνταγμα παρέχει απόλυτη ελευθερία να επιτρέψει ή να απαγορεύσει την αυτοκτονία οποιασδήποτε μορφής ή και ενδεχομένως να τιμωρήσει την απόπειρα αυτοκτονίας. Ο κοινός νομοθέτης πάντως δεν τιμωρεί τον αυτόχειρα, διότι δεν θα έχει νόημα αφού πλέον δε βρίσκεται στη ζωή, αλλά ούτε και το πρόσωπο που αποπειράται να αυτοκτονήσει. Παρά το ότι αναγνωρίζεται ότι η συμπεριφορά του αυτόχειρος είναι απαγορευμένη, πράγμα το οποίο αποτελεί την αναπόδραστη συνέπεια της απόλυτης αξίας και προστασίας της ανθρώπινης ζωής, καθώς ο άνθρωπος έχει νομική υποχρέωση να ζει, κρίνεται ότι η τιμώρηση της απόπειρας αυτοκτονίας θα ήταν άσκοπη και αδικαιολόγητη⁷⁴. Η δικαιολόγηση της σχετικής θέσης του ΠΚ. συνίσταται στο ότι με την επιβολή της ποινής δεν πρόκειται να επιτευχθεί ο σκοπούμενος εκφοβισμός του αποπειραθέντος να αυτοκτονήσει, ώστε να μην επαναλάβει στο μέλλον παρόμοια συμπεριφορά. Εκείνος ο οποίος δε φοβάται το θάνατο δεν πρόκειται να υπολογίσει οποιαδήποτε ποινή⁷⁵. Γι' αυτό το λόγο η απόπειρα αυτοκτονίας δε μπορεί να θεωρηθεί ως ποινικώς αξιόλογη αδικοπραξία⁷⁶.

Αντιπαραβάλλοντας, ακολούθως, τις δύο έννοιες, η έννοια της εκούσιας ευθανασίας διαφέρει ως όρος από την αυτοκτονία. Συγκεκριμένα ενώ οι δύο έννοιες είναι συναφείς καθώς και στις δύο περιπτώσεις μιλάμε για ενέργειες που κατατείνουν στην άρνηση της ζωής και στην επιλογή του θανάτου, η «ευθανασία» είναι ευρύτερη, αλλά και ειδικότερη έννοια από την «αυτοκτονία». Αυτοκτονία είναι η αυτόβουλη (ανεξάρτητα από τα παραγωγικά αίτια σχηματισμού της βούλησης) επιλογή του θανάτου έναντι της ζωής η οποία κατά το βασικό τουλάχιστον της στάδιο έχει ταύτιση θύτη και θύματος, πρόκειται δηλαδή για αυτοπροσβολή. Από την άλλη πλευρά η ευθανασία είναι η διευκόλυνση ενός δύσκολου (επώδυνου και αναξιοπρεπούς) και ούτως ή άλλως αναπόφευκτου θανάτου. Έτσι, η επιλογή της ευθανασίας ανακύπτει σε κατάσταση που χαρακτηρίζεται από διαρκή πόνο και εκφυλισμό της υγείας, μεγάλη ή και απόλυτη και συνεχή εξάρτηση από μηχανική και ιατρική υποστήριξη, κυρίως για να απαλύνεται ο πόνος. Η κρίσιμη κατάσταση χαρακτηρίζεται επίσης από σημαντική ή και ολική (σε περίπτωση ασθενών σε κώμα) έλλειψη αυτενέργειας και έκφρασης της βούλησης του ασθενή, από απώλεια της αυτονομίας του. Συνεπώς, κριτήριο για τη νομική διάκριση και κρίση της ευθανασίας σε αντίθεση με την αυτοκτονία μπορεί να αποτελέσει το δεδομένο ότι ο θνήσκων ή βαριά ασθενής, η υγεία του οποίου δεν πρόκειται πλέον να βελτιωθεί, εκφέρει δημοσίως, επανειλημμένα και ενσυνείδητα αίτημα με περιεχόμενο τη διακοπή της ιατρικής αγωγής ή την αλλαγή αυτής, ώστε να επισπευσθεί ανώδυνα ο θάνατος του. Υπό τις συνθήκες αυτές, η απαίτηση και η επιλογή της ευθανασίας δεν συνιστά από νομική άποψη μορφή αυτοκτονίας ούτε μορφή απλής αυτοπροσβολής ή ανθρωποκτονίας με συναίνεση,

⁷⁴ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.28.

⁷⁵ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.29.

⁷⁶ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ.28,31.

παρά μια ιδιάζουσα περίπτωση αυτοδιάθεσης του σώματος, η οποία συνέχεται από το στοιχείο του προσδιορισμού της ιατρικής αγωγής από τον ασθενή.

Πράγματι, η ιατρική και νομική θεωρία διακρίνουν ειδικότερα την εκούσια ευθανασία σε «ενεργητική»⁷⁷ και «παθητική» με κριτήριο τη μορφή παρέμβασης στην αγωγή του πάσχοντος. Στην πρώτη περίπτωση, η επέμβαση γίνεται με την ενεργή και θετική μεσολάβηση τρίτου, συνήθως ιατρού, και με συγκεκριμένες ενέργειες ιατρικής ή φαρμακευτικής αγωγής που επιφέρουν την ανώδυνη σύντμηση της ζωής. Στη δεύτερη περίπτωση, η ευθανασία συνίσταται στο ότι ο ασθενής αφήνεται να πεθάνει με την παράλειψη⁷⁸ τρίτων, οικείων ή ιατρών, να λάβουν μέτρα συντήρησής του στη ζωή, είτε με το να μην υποβάλλεται καθόλου σε αγωγή είτε με το να διακόπτεται⁷⁹ αυτή μετά από αίτημά του. Η περίπτωση της ιατρικά υποβοηθούμενης αυτοκτονίας, στην οποία χορηγείται στον ίδιο τον ασθενή το φαρμακευτικό μέσο για τη σύντμηση και τον τερματισμό της ζωής του, πρέπει καταρχήν να θεωρηθεί ως ιδιαίτερη μορφή ενεργητικής ευθανασίας.

Η παθητική ευθανασία παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την αυτοκτονία ως προς το ότι κατά το τελικό της στάδιο γίνεται χωρίς τη συμμετοχή τρίτου, μετά την απόσυρση του γιατρού. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, υφίστανται ήδη οι δυνατότητες άμεσης συνταγματικής θεμελίωσης της παθητικής ευθανασίας ως μορφής άρνησης θεραπείας κατ' άσκησην του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του άρθρου 5 παρ. 1 Σ. Μάλιστα, μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι στην παθητική ευθανασία δεν γίνεται κατά κυριολεξία λόγος για δικαίωμα αυτοκαταστροφής, καθώς το αποτέλεσμα της επέλευσης του θανάτου είναι εξωτερικό του νόμου και της άσκησης του δικαιώματος. Πράγματι, η αποβίωση δεν επέρχεται αυτονόητα τη χρονική στιγμή άρνησης της ιατρικής θεραπείας, ίσως δε και αρκετά αργότερα, ακόμα και μετά την προσφυγή σε άλλες, μη συμβατικά ιατρικές αγωγές ή «ανώτερες δυνάμεις», τις οποίες προφανώς το άτομο έχει αναμφίβολα δικαίωμα να επιλέξει ως οδό καταφυγής .

Αντίθετα δε μπορεί με την ίδια ευκολία να υποστηριχθεί το ίδιο για την ενεργητική ευθανασία⁸⁰. Στην περίπτωση αυτή ζητείται από το Κράτος διαμέσου των αρμοδίων οργάνων του (ιατρικό προσωπικό) να προβεί σε θετική ενέργεια που θα οδηγήσει στην επίσπευση του θανάτου του συγκεκριμένου αιτούντος. Αν, παρ' όλες τις αντιρρήσεις που έχουν εκφραστεί και είναι υποστηρίξιμες, δεχτούμε ότι η διάταξη του άρ. 5 παρ.1 Σ κατοχυρώνει εν τέλει ένα δικαίωμα αυτοδιάθεσης και αυτοπροσδιορισμού που μπορεί να εκτείνεται μέχρι την αυτοκτονία και το αίτημα διακοπής της θεραπευτικής αγωγής με συνέπεια τον θάνατο, το δικαίωμα αυτό είναι καθαρά αμυντικό που σημαίνει ότι το άτομο μπορεί να αξιώσει από το Κράτος την αποχή από οποιαδήποτε πράξη έστω και αν αυτή κατατείνει στην προστασία της ζωής του. Σε καμία όμως περίπτωση δεν είναι δικαίωμα που θεμελιώνει αξίωση έναντι του κράτους να προβεί σε ενέργειες που θα διευκολύνουν το θάνατο.

⁷⁷ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ26.

⁷⁸ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ27.

⁷⁹ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ27.

⁸⁰ Ν.Κ.Ανδρουλάκης, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικό μέρος», Αθήνα 1974, σελ26.

Εξάλλου υπάρχει η ρητή δέσμευση του κράτους που μπορεί να προβαίνει μόνο σε ενέργειες που προστατεύουν τη ζωή. Μοναδικό συνταγματικό έρεισμα για την ενεργητική ευθανασία και κατόπιν ad hoc σταθμίσεως της κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα άρ. 2 παρ.1 και 7 παρ.2, όταν η παράταση του βίου αποτελεί «βάσανο» και προσβάλλει την ανθρώπινη αξία.

❖ ΧΡΗΣΗ ΟΠΛΩΝ ΑΠΟ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Άμεσα συνδεδεμένο με το ζήτημα της προστασίας της ανθρώπινης ζωής είναι και το ζήτημα της οπλοφορίας και της χρήσης πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς. Η χρήση όπλων από τα αστυνομικά όργανα δεν αντίκειται καταρχήν στη συνταγματική προστασία της ανθρώπινης ζωής, εφόσον, όμως, η χρήση αυτή γίνεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις και, κυρίως, για λόγους προστασίας της ζωής των αστυνομικών οργάνων ή ιδιωτών και υπό την απαράβατη προϋπόθεση της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας. Σχετικώς, εκδόθηκε ο πρόσφατος ν.3169/2003 (ΦΕΚ Α΄ 189) με τίτλο «Οπλοφορία, χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς, εκπαίδευση τους σε αυτά και άλλες διατάξεις», ο οποίος προέβη στις αναγκαίες σταθμίσεις των συγκρουόμενων έννομων αγαθών. Ο εν λόγω νόμος (άρθρο 1) διακρίνει τη χρήση όπλων σε εκφοβιστική (όταν δεν στοχεύεται η πλήξη οποιουδήποτε στόχου), κατά πραγμάτων (όταν στοχεύεται η πλήξη πραγμάτων), ακινητοποίησης (όταν στοχεύεται η πλήξη μη ζωτικών σημείων του ανθρωπίνου σώματος και, ιδίως, των κάτω άκρων) και εξουδετέρωσης (όταν στοχεύεται η πλήξη ανθρώπου και πιθανολογείται ακόμη και ο θάνατος του). Η προαναφερθείσα τήρηση της αρχής της αναλογικότητας ως απαράβατη προϋπόθεση για τη χρήση όπλων από αστυνομικά όργανα καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στο άρθρο 3 του ν.3169/2003⁸¹.

Το άρθρο αυτό απαιτεί για τη χρήση όπλων από αστυνομικούς (πέρα από τη δήλωση της ιδιότητας του αστυνομικού οργάνου και τη σαφή προειδοποίηση για την επικείμενη χρήση όπλου με παροχή επαρκούς χρόνου ανταπόκρισης), πρώτον, να έχουν εξαντληθεί όλα τα ηπιότερα του πυροβολισμού μέσα (όπως παραινέσεις, χρήση εμποδίων, σωματικής βίας, αστυνομικής ράβδου, επιτρεπτών χημικών ουσιών κλπ) και δεύτερον, η χρήση του όπλου να μη συνιστά υπερβολικό μέτρο σε σχέση με το είδος της απειλούμενης βλάβης και την επικινδυνότητα της απειλής. Επίσης, επιβάλλεται η χρήση όπλου που συνεπάγεται τη «μικρότερη δυνατή και αναγκαία προσβολή» σύμφωνα με την κλιμάκωση που προαναφέρθηκε (χρήση εκφοβιστική, κατά πραγμάτων, ακινητοποίησης, εξουδετέρωσης). Ειδικά ο πυροβολισμός ακινητοποίησης επιτρέπεται «αν αυτό απαιτείται» στις περιοριστικώς υπό του νόμου (άρθρο 3 του ν.3169/2003) αναφερόμενες περιπτώσεις (απόκρουση ένοπλης επίθεσης, αποτροπή τέλεσης ορισμένων κακουργημάτων, σύλληψη

⁸¹ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 399.

καταδικασθέντος ή υποδίκου ή καταδιωκόμενου που καταλαμβάνεται να τελεί αυτόφωρο κακούργημα ή πλημμέλημα υπό προϋποθέσεις, αποτροπή παράνομης εισόδου στη χώρα ή εξόδου από αυτήν υπό προϋποθέσεις, προστασία εγκαταστάσεων κοινής ωφέλειας, αποτροπή απόδρασης ή ελευθέρωσης κρατουμένου που επιχειρείται με ένοπλη επίθεση και αποτροπή αφοπλισμού αστυνομικού κατά την υπηρεσία του). Αντιστοίχως, ο πυροβολισμός εξουδετέρωσης επιτρέπεται, «αν αυτό απαιτείται», μόνο στις περιπτώσεις απόκρουσης επίθεσης ενωμένης με επικείμενο κίνδυνο θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης και για τη διάσωση ομήρων για τους οποίους απειλείται κίνδυνος θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι ο πυροβολισμός ακινητοποίησης ή εξουδετέρωσης απαγορεύεται εφόσον υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να πληγεί τρίτος από αστοχία ή εξοστρακισμό, όταν ο πυροβολισμός στρέφεται εναντίον ενόπλου πλήθους εφόσον υπάρχει κίνδυνος να πληγούν άοπλοι, εναντίον ανηλίκου εκτός αν αποτελεί το μοναδικό μέσο για την αποτροπή κινδύνου θανάτου και εναντίον προσώπου που τρέπεται σε φυγή όταν καλείται να υποστεί νόμιμο έλεγχο⁸².

❖ Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ

Στα πλαίσια της εξέτασης και ανάλυσης του δικαιώματος της ζωής, απαραίτητη είναι ίσως μια σύντομη αναφορά στο έγκλημα της γενοκτονίας το οποίο χαρακτηρίζεται από τα διάφορα διεθνή κείμενα ως το κατ' εξοχήν «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας»⁸³. Σε αυτόν τον χαρακτηρισμό μάλιστα κατέληξε και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Πρόκειται για ένα έγκλημα το οποίο κατ' εξοχήν στρέφεται κατά της ανθρώπινης ζωής και μάλιστα θα μπορούσε να λεχθεί ότι τη θίγει ανεπανόρθωτα, καθώς έχει σαν κύριο σκοπό την εξόντωση ενός ολόκληρου έθνους, φυλής ή κοινότητας ανθρώπων που παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά.

Τη σημαντικότερη θέση στα διεθνή κείμενα, που έχουν συναφθεί, κατέχει η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας, η οποία συνήφθη στις 9 Δεκεμβρίου 1948, κυρίως ως αντίδραση της διεθνούς κοινότητας στην εξόντωση από τους Ναζί κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο 6 περίπου εκατομμυρίων Εβραίων, αλλά και Πολωνών, Ούγγρων, αθιγγάνων και άλλων στην Ευρώπη⁸⁴. Οι θηριωδίες, λοιπόν, του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου δεν ήταν δυνατόν να αφήσουν αδιάφορα τα Ηνωμένα Έθνη, τα οποία έχουν σαν κύριο σκοπό την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ζωής. Όσον αφορά τη στάση της Ελλάδας, η παραπάνω σύμβαση έχει υπογραφεί και επικυρωθεί από αυτήν με το ν.δ.3091/1954. Εκτός από την Ελλάδα, άλλα 113 κράτη έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών, γεγονός το

⁸² Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα, "Συνταγματικά Δικαιώματα" Τόμος Γ', (2008), σελ. 388-389.

⁸³ Ρούκουνας Εμ., «Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων», σελ. 267.

⁸⁴ Ρούκουνας Εμ., «Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων», σελ. 270.

οποίο εκφράζει την βαθιά συνειδητοποίηση της ανάγκης προστασίας της ανθρωπότητας από ένα τόσο σοβαρό έγκλημα κατά της ζωής σε διεθνές επίπεδο.

Στη σύμβαση του 1948 περιέχεται ορισμός της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος της γενοκτονίας και συγκεκριμένα αναφέρει ότι : «γενοκτονία θεωρείται οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις, που ενεργείται με πρόθεση μερικής ή ολικής καταστροφής εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας: φόνος, σοβαρή βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ικανότητας, εκ προθέσεως υποβολή της ομάδας σε συνθήκες διαβίωσης, που μπορούν να επιφέρουν πλήρη ή μερική καταστροφή της, μέτρα , που αποβλέπουν στην παρεμπόδιση των γεννήσεων στο πλαίσιο της ομάδας και αναγκαστική μεταφορά παιδιών από τη μία ομάδα στην άλλη»⁸⁵.

Από τον παραπάνω ορισμό μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι πρόκειται για έναν ορισμό αρκετά περιοριστικό από την άποψη ότι δεν αναφέρεται στις πράξεις εκείνες που αποσκοπούν στην οικονομική ή πολιτιστική εξόντωση των λαών ή πολιτιστικών ομάδων. Επομένως, θα ήταν ίσως αναγκαίο στη σύγχρονη πλέον εποχή να πραγματοποιηθεί μια προσπάθεια σε διεθνές επίπεδο για την περαιτέρω επέκταση των ορίων της έννοιας και κατ' επέκταση της τιμώρησης της γενοκτονίας.

Η παραπάνω σύμβαση ακόμα στο άρθρο 4 υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα κράτη να θεσπίσουν τα απαραίτητα νομοθετικά μέτρα για την εξασφάλιση της εφαρμογής της. Απαραίτητη κρίνεται λοιπόν η πρόβλεψη και η τιμώρηση από τους οικείους ποινικούς νόμους του εγκλήματος της γενοκτονίας. Επιπλέον, στο άρθρο 6 της παραπάνω σύμβασης προβλέπεται ότι η αρμοδιότητα για την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας ανήκει στα δικαστήρια του κράτους επί του οποίου τελέστηκε το έγκλημα της γενοκτονίας.

Τέλος, στο άρθρο 7 προβλέπεται ότι οι πράξεις γενοκτονίας δε θεωρούνται ως πολιτικά εγκλήματα και, συνεπώς, τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να προβαίνουν στην έκδοση των διωκομένων, εφαρμόζοντας την εσωτερική τους νομοθεσία ή τις διεθνείς συμβάσεις περί εκδόσεως και δικαστικής αρωγής. Από τις δυο παραπάνω διατάξεις προκύπτει ότι η σύμβαση του 1948 αναγνωρίζει δικαιοδοσία στα δικαστήρια του τόπου τελέσεως του εγκλήματος, προβλέπει όμως ταυτόχρονα τη δυνατότητα συστάσεως διεθνούς δικαστηρίου αρμοδίου για την εφαρμογή της (σύμβαση 1948).

Με αυτό τον τρόπο πραγματοποιήθηκε μια ουσιαστική προσπάθεια αντιμετώπισεως του εγκλήματος, το οποίο βάλλει κατά κύριο λόγο κατά της ανθρώπινης ζωής λαμβάνοντας όμως μεγαλύτερες διαστάσεις. Εκείνο το οποίο συνιστά τη μεγαλύτερη απειλή και τον ουσιαστικότερο κίνδυνο είναι ο συστηματικός τρόπος με τον οποίο σκοπείται η εξόντωση ενός ολόκληρου γένους. Με τη σύμβαση, λοιπόν, των Ηνωμένων Εθνών θα μπορούσε να λεχθεί ότι τέθηκε ένα ακόμη λιθαράκι στην οικοδόμηση του τείχους προστασίας της ανθρώπινης ζωής.

⁸⁵ .Διεθνής Σύμβαση Ηνωμένων Εθνών, 1948, άρθρα 2 και 3.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Εκτός από την εξαίρεση της θανατικής ποινής από τον κανόνα της απόλυτης προστασίας της ανθρώπινης ζωής, προβλέπονται και κάποιες ακόμη οι οποίες θα εξεταστούν ευθύς αμέσως και οι περισσότερες από αυτές, αν όχι όλες, εισάγονται στη δικαστηριακή και κοινωνική πρακτική με συνταγματικές διατάξεις. Το γεγονός αυτό δεν προκαλεί έκπληξη διότι, αν δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο, οι σχετικές προβλέψεις θα έπρεπε να χαρακτηριστούν ως αντισυνταγματικές και επομένως να μην εφαρμοστούν, υποχρεωτικά από τους δικαστές.

Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 4, παρ.6 του Συντάγματος «κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της Πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς των νόμων». Η συντέλεση στην άμυνα της Πατρίδας, βεβαίως, υποκρύπτει την υποχρέωση αφαίρεσης της ζωής του εχθρού και διακινδύνευσης της ζωής του ίδιου του υπόχρεου να αμυνθεί υπέρ της πατρίδος. Με τον έμμεσο αυτό τρόπο, το Σύνταγμα μας δηλώνει την υπεροχή της αξίας της Πατρίδας έναντι της ανθρώπινης ζωής του στρατιώτη. Βέβαια, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο η αμυντική μορφή πολέμου και όχι η επιθετική. Επομένως, η υποχρέωση διακινδύνευσης της ζωής αφορά αποκλειστικά και μόνο την περίπτωση που η Πατρίδα δέχεται επίθεση από εξωγενείς παράγοντες που απειλούν την εδαφική, πολιτιστική και ιστορική της ακεραιότητα. Υπό αυτή την άποψη κατά το Ελληνικό Σύνταγμα θεμιτός είναι μόνο ο αμυντικός και όχι ο επιθετικός πόλεμος, θέση η οποία μάλλον ανταποκρίνεται καλύτερα τόσο ως προς το πνεύμα που διαπνέει το υπόλοιπο κείμενο, όσο και ως προς την κοινωνική πραγματικότητα, διότι αυτή καλείται να υπηρετήσει και μέχρις ενός ορισμένου σημείου να διαμορφώσει κάθε συνταγματικός θεσμός.

Εκτός από την παραπάνω περίπτωση του πολέμου, υποχρέωση διακινδύνευσης της ζωής προβλέπεται και για τους μόνιμους αξιωματικούς ή υπαξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων, την αστυνομία, το λιμενικό ή πυροσβεστικό σώμα⁸⁶. Όλοι οι παραπάνω είναι επίσης υποχρεωμένοι, εφόσον παραστεί ανάγκη, να θυσιάσουν τη δική τους ζωή προκειμένου να σώσουν τους συνανθρώπους τους. Η δικαιολόγηση μιας τέτοιας απαίτησης ουσιαστικά της πολιτείας απέναντι στα πρόσωπα αυτά, στηρίζεται στην «εκούσια ειδική κυριαρχική σχέση» στον πυρήνα της οποίας ανήκει η υποχρέωση εύλογης διακινδύνευσης της ζωής κατά την εκπλήρωση των εκάστοτε καθηκόντων⁸⁷.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί μια σύντομη αναφορά στην έννοια τέτοιου είδους σχέσεων μεταξύ του κράτους και του πολίτη και κάτω από ποιες προϋποθέσεις είναι δεσμευτική μια τέτοια σχέση για τον πολίτη. Καταρχήν ανάμεσα στο κράτος και σε κάθε ιδιώτη υπάρχει μια «γενική κυριαρχική σχέση», η οποία στηρίζεται στο γεγονός της αναγνώρισης της κυριαρχίας του

⁸⁶ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.202.

⁸⁷ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.202.

κράτους έναντι καθενός πολίτη⁸⁸. Πράγματι από την αρχαιότητα, και συγκεκριμένα κατά τον 5^ο αιώνα, γίνεται σαφές ότι το γενικό συμφέρον έχει προβάδισμα και υπερέχει του ατομικού συμφέροντος. Βέβαια η κυριαρχία αυτή του κράτους δεν είναι απεριόριστη, αλλά γνωρίζει ως άκρα όρια αυτά των δικαιωμάτων. Έτσι το κράτος έχει την υποχρέωση να σέβεται και να προστατεύει τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα των πολιτών. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από τον Π. Δ. Δαγτόγλου. Διαφορετική ωστόσο είναι η άποψη του Α.Γ. Δημητρόπουλου. Σύμφωνα με αυτή, το προσωπικό συμφέρον, η ευημερία δηλαδή του ατόμου, αποτελεί τη βασική επιδίωξη του σύγχρονου δημοκρατικού κοινωνικού κράτους⁸⁹. Από την άποψη αυτή συμπεραίνουμε ότι στη σύγχρονη κοινωνία πραγματοποιείται ένας συγκερασμός μεταξύ ατομικού και γενικού συμφέροντος, έτσι ώστε να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή κοινωνική αρμονία. Άλλωστε και η ίδια η ιδιωτική δραστηριότητα θα πρέπει να περιορίζεται μέσα στους σκοπούς, που θέτει το ίδιο το Σύνταγμα. Με τον αμοιβαίο περιορισμό, τόσο του ιδιωτικού, όσο και του γενικού συμφέροντος επιτυγχάνεται πλέον αυτός ο συγκερασμός, έτσι ώστε να μην μπορεί να γίνει λόγος για προβάδισμα του γενικού έναντι του ατομικού συμφέροντος. Εκείνο το οποίο αποτελεί κοινό στόχο είναι η κοινωνική πρόοδος η οποία επιτυγχάνεται μέσα από τον παραπάνω γόνιμο συγκερασμό των δυο αντιτιθέμενων εννοιών. Επομένως, στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα του δημοκρατικού κοινωνικού κράτους γίνεται λόγος για γενικό συμφέρον και για την υπεροχή του μόνο όσον αφορά την άσκηση οικονομικών δικαιωμάτων⁹⁰. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 106§2 του Συντάγματος προβλέπεται ότι: «η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας». Από τη διάταξη αυτή προκύπτει σαφώς το προβάδισμα της εθνικής οικονομίας έναντι της ατομικής οικονομικής ευημερίας.

Απαραίτητο είναι συμπληρωματικά προς τα παραπάνω να σημειωθεί και η πρόβλεψη του άρθρου 17, παρ.1 του Σ., σύμφωνα με την οποία: «η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δε μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος».

Ορισμένοι όμως πολίτες συνδέονται με το κράτος, όχι μόνο με την παραπάνω κυριαρχική θέση, η οποία είναι όπως ελέγχθη υποχρεωτική για όλους τους πολίτες, αλλά και με τη λεγόμενη «ειδική κυριαρχική σχέση». Στην τελευταία περίπτωση, τα πρόσωπα αυτά βάσει της παραπάνω σχέσεως έχουν κάποιες επιπλέον υποχρεώσεις σε σχέση με τους υπόλοιπους πολίτες, λόγω βέβαια της ιδιαίτερης σχέσης τους με το κράτος. Οι σχέσεις αυτές διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής:

1. οι εκούσιες,
2. οι υποχρεωτικές,

⁸⁸ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.164.

⁸⁹ Δημητρόπουλου Α. Γ., «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», τόμος .Γ', σελ.902.

⁹⁰ Δημητρόπουλου Α. Γ., «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», τόμος .Γ', σελ.904.

3. οι αναγκαστικές⁹¹

Αυτό το οποίο θα πρέπει να σημειωθεί αναφορικά με τις σχέσεις αυτές είναι ότι δε μπορούν να χαρακτηριστούν ως αντισυνταγματικές, καθώς στηρίζονται τόσο στο Σύνταγμα όσο και στο νόμο. Μάλιστα θεμελιώνονται σε μονομερή κρατική πράξη είτε με διοικητική πράξη είτε με δικαστική απόφαση⁹². Ωστόσο και στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει προβληματισμός σχετικά με τους περιορισμούς που συνεπάγονται οι σχέσεις αυτές για τα ατομικά δικαιώματα. Οι απαιτήσεις που έχει η διοίκηση απέναντι στους παραπάνω ιδιώτες είναι απεριόριστες; Δεν γνωρίζουν και αυτές το όριο των ατομικών δικαιωμάτων; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά πρέπει να είναι αρνητική ανεξάρτητα από το αν το Σύνταγμα και ο νόμος προβλέπουν κάτι τέτοιο ή σωπαίνουν. Και σε αυτές τις περιπτώσεις η διοίκηση περιορίζεται και δεσμεύεται από τα ατομικά δικαιώματα.

Όσον αφορά τη συγκεκριμένη περίπτωση που εξετάζουμε, τα πρόσωπα που αναφέρθηκαν, καταρτίζοντας τη διοικητική με την οποία δημιουργείται η εκούσια ειδική κυριαρχική σχέση, αναλαμβάνουν εν γνώσει τους να εκτελέσουν τα καθήκοντά τους, έστω και αν κάτι τέτοιο συνεπάγεται την διακινδύνευση της ζωής τους. Η συγκεκριμένη διακινδύνευση, ωστόσο, θεωρείται εύλογη διότι πραγματοποιείται στα πλαίσια της διασφάλισης της εδαφικής ακεραιότητας, της κοινωνικής ειρήνης της εθνικής υπόστασης. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, υποχωρεί το ατομικό δικαίωμα της ζωής και προτάσσεται το γενικότερο συμφέρον.

Άλλη εξαίρεση από τον κανόνα της απόλυτης προστασίας της ανθρώπινης ζωής προβλέπεται αναφορικά με την υποχρέωση λύτρωσης άλλου από κίνδυνο ζωής. Κατά την 307 ΠΚ. «όποιος με πρόθεση παραλείπει να σώσει άλλον από κίνδυνο ζωής αν και μπορεί να το πράξει χωρίς κίνδυνο της δικής του ζωής ή υγείας, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους». Από την παραπάνω διάταξη θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση ως προς δυο σημεία.

Το πρώτο από αυτά είναι ο κίνδυνος ζωής που διατρέχει κάποιος άλλος συνάνθρωπός μας. Το δεύτερο και σημαντικότερο είναι εκείνο που προβλέπει ότι η υποχρέωση για λύτρωση άλλου από κίνδυνο ζωής εξαρτάται από την αίρεση της μη διακινδύνευσης της ζωής ή της υγείας του βοηθού. Η συνδρομή της τελευταίας προϋπόθεσης αποτελεί την ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη γέννηση της υποχρέωσης λύτρωσης της ζωής άλλου από κίνδυνο. «Μάλιστα, όπου συγκρούονται τα δικαιώματα ζωής δυο ανθρώπων, η συνταγματική κατοχύρωση χάνει το περιεχόμενό της και ο νομοθέτης είναι ελεύθερος να προβλέψει συγκεκριμένη στάθμιση ανάμεσα στις δυο ζωές, έστω και αν αυτές αφηρημένα είναι ισόβαθμες»⁹³. Η ανθρώπινη ζωή, όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν επιδέχεται διακρίσεις, αλλά έχει πάντοτε την ίδια αξία. Ωστόσο μπορεί να γίνει δεκτή κάποια επιμέρους στάθμιση, όταν συγκρούονται δυο ή περισσότερα δικαιώματα ζωής.

⁹¹ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.165.

⁹² Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.165.

⁹³ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.202.

Πρέπει να γίνει δεκτό ότι η παραπάνω εξαίρεση θα πρέπει να εφαρμόζεται και στην περίπτωση της κατάστασης ανάγκης ή άμυνας⁹⁴, καθώς στις περιπτώσεις αυτές εμφανίζονται παρόμοιες συνθήκες με αυτές που αναφέρθηκαν παραπάνω. Και εδώ δηλαδή μπορεί να προκύψει κίνδυνος για τη ζωή τρίτων προσώπων που επιχειρούν να προφυλάξουν και να βοηθήσουν το συνάνθρωπό τους. Άρα και σε αυτές τις περιπτώσεις δε μπορεί να απαιτηθεί από τους τρίτους να θέσουν την προσωπική τους ζωή ή υγεία σε κίνδυνο υπέρ άλλου.

Στην οικεία θέση θα πρέπει να εξεταστεί και ένα άλλο ζήτημα το οποίο ανακύπτει αναφορικά με το δικαίωμα στη ζωή. Προβληματισμός υπάρχει σε σχέση με το δικαίωμα αυτό του προσώπου που επιτίθεται με σκοπό να προσβάλει την υγεία ή ακόμα και τη ζωή άλλου προσώπου. Στις περιπτώσεις αυτές στα πλαίσια της υπεράσπισης άλλου επιτρέπεται να θανατωθεί το πρόσωπο που πραγματοποιεί την επίθεση; Εδώ συμπληρωματικά μπορεί να αναφερθεί η στάση που τηρεί Ευρωπαϊκή σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η οποία δέχεται ότι «μόνο η υπεράσπιση προσώπου, και όχι πράγματος, δικαιολογεί ενδεχομένως θανάτωση άλλου προσώπου»⁹⁵. Αντίστοιχη θέση βέβαια λαμβάνει και ο δικός μας ΠΚ. (άρθρο 22, παρ. 3) σε εναρμόνιση ως προς την παραπάνω σύμβαση, η οποία έχει υπέρτερη νομική ισχύ⁹⁶. Η συγκεκριμένη άποψη στηρίζεται στο γεγονός ότι η ανθρώπινη ζωή, σε σχέση με οποιοδήποτε υλικό αγαθό, έχει ανυπολόγιστη αξία η οποία δεν είναι αριθμητικά αποτιμητέα. Πράγματι, θα ήταν αδιανόητο κατά τις ημέτερες συνταγματικές αρχές και διδαχές να εξομοιωθεί η ζωή με οποιοδήποτε υλικό αγαθό. Για αυτό άλλωστε και η παραπάνω εξαίρεση ισχύει αποκλειστικά και μόνο όταν συγκρούονται δικαιώματα ζωής, τα οποία είναι βέβαια καταρχήν ισάξια, αλλά κάτω από τις συγκεκριμένες περιστάσεις κρίνεται η ζωή του ενός ως περισσότερο άξια προστασίας σε σχέση με την άλλη που ο φορέας της προκάλεσε την επικίνδυνη κατάσταση για τη ζωή του άλλου. Αυτή είναι η δικαιολογητική βάση της στάσης αυτής όχι μόνο του ελληνικού δικαίου αλλά και του ευρωπαϊκού.

Τελευταία περίπτωση εξαίρεσης από τον απόλυτο χαρακτήρα της προστασίας της ανθρώπινης ζωής αποτελεί και η περίπτωση του λεγόμενου άμεσου καταναγκασμού⁹⁷. Ανάλογη περίπτωση που το κράτος ασκεί βία, η οποία όμως είναι νόμιμη, είναι η περίπτωση εκείνη κατά την τα αστυνομικά όργανα χρησιμοποιώντας όπλα αφαιρούν τη ζωή από τον πολίτη εκείνο, που παρανομεί. Η παραπάνω αναφορά έχει βεβαίως ανάγκη περαιτέρω επεξήγησης, καθώς τα αστυνομικά όργανα δε διαθέτουν σε κάθε περίπτωση τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν τα όπλα τους και να αφαιρούν τη ζωή πολιτών, επειδή τελούν οποιαδήποτε παρανομία.

Συγκεκριμένα επιτρέπεται η διακινδύνευση της ζωής του παρανομούντος με τη χρήση όπλων από τα αστυνομικά όργανα αποκλειστικά και μόνο, όταν δε μπορεί να

⁹⁴ Π.Κ.22-24,25 και 32

⁹⁵ Ε.Σ.Δ.Α. 2 παρ.2 στ.α΄.

⁹⁶ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α΄(1991), σελ.203.

⁹⁷ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α΄(1991), σελ.203.

αποτραπεί με διαφορετικό τρόπο άμεσος και σπουδαίος κίνδυνος, ο οποίος απειλεί άλλα ισόβαθμα ή υπέρτερα έννομα αγαθά⁹⁸.

Κατά διάταξη του Συντάγματος: «τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους τελούν υπό την εγγύηση του κράτους . Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι κάθε είδους περιορισμοί, που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας»⁹⁹.

Επομένως ,όπως εύγλωττα προκύπτει από την παραπάνω συνταγματική διάταξη, επειδή κάθε άτομο τελεί υπό την εγγύηση του κράτους ανεξάρτητα από το αν παρανομεί ή όχι θα πρέπει η βία, η οποία ασκείται από το κράτος για να είναι νόμιμη να μην παραβιάζει την θεμελιώδη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας. Η τελευταία ουσιαστικά μας λέει ότι οι νόμιμες προσβολές των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών θα πρέπει να περιορίζονται στο «αναγκαίο minimum»¹⁰⁰.

Ανάλογα ,λοιπόν, με τη βαρύτητα της διαπραττόμενης αξιόποινης πράξης τα αστυνομικά όργανα θα λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα απόκρουσης μιας τέτοιας συμπεριφοράς , ώστε να μπορέσει το κράτος να διαφυλάξει τόσο τα συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας όσο και του μεμονωμένου ατόμου από επικίνδυνες καταστάσεις. Άλλωστε και τα ίδια τα αστυνομικά όργανα θα πρέπει να προφυλάξουν τη ζωή τους, ειδικά στις περιπτώσεις εκείνες που ο παρανομών ιδιώτης στρέφεται εναντίον τους χρησιμοποιώντας επίσης όπλα.

Όπως ελέχθη προηγουμένως, η διακινδύνευση της ζωής του παρανομούντος επιτρέπεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που δε μπορεί με διαφορετικό τρόπο να αποτραπεί άμεσος και σπουδαίος κίνδυνος. Η έννοια του άμεσου κινδύνου ισοδυναμεί με εκείνον τον κίνδυνο που μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να πλήξει τα έννομα αγαθά, έτσι ώστε οποιαδήποτε καθυστέρηση θα επέτεινε την πιθανότητα επέλευσης του κινδύνου. Επιπλέον ο κίνδυνος θα πρέπει να είναι σπουδαίος, με άλλα λόγια να έχει μεγάλη σημασία και οι επιπτώσεις του να είναι ιδιαίτερα επιβλαβείς. Έτσι γίνεται δεκτό ότι τα αστυνομικά όργανα θα πρέπει σε γενικές γραμμές να αποφεύγουν την πρόκληση θανάτου ή βαρέως τραυματισμού του διαπράττοντος την παράνομη ενέργεια, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη τις συγκεκριμένες συνθήκες της δεδομένης περίπτωσης.

Ωστόσο, παρά τους παραπάνω περιορισμούς ως προς τη χρήση όπλων από τα αστυνομικά όργανα, δεν είναι λίγες οι φορές που παρατηρούνται καταχρήσεις και, από υπερβάλλοντα ζήλο κάποιων προσώπων που υπάγονται στο αστυνομικό σώμα,

⁹⁸ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α'(1991), σελ.203. και Χρυσογόνος Κ. Χ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», σελ.209.

⁹⁹ άρθρο 25§1 Σ.

¹⁰⁰ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α'(1991), σελ.203.

αφαιρούνται ανθρώπινες ζωές, χωρίς να συντρέχουν οι σαφέστατες προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω. Έτσι, συχνά γίνεται λόγος για εκ προθέσεως θανατώσεις ή και για άμετρη χρήση των όπλων, γεγονός το οποίο πιθανότατα σχετίζεται με το ότι εύκολα παραγνωρίζεται και παρερμηνεύεται η δικαιολογητική βάση της αφαίρεσης της ανθρώπινης ζωής.

Επιπλέον θα πρέπει να σημειωθεί ότι η χρήση των όπλων από τα αστυνομικά όργανα επιτρέπεται αποκλειστικά και μόνο όταν δεν διακινδυνεύεται η ζωή διαφόρων αμέτοχων τρίτων¹⁰¹, διότι διαφορετικά θίγεται ανεπανόρθωτα το δικαίωμα της ζωής. Θα ήταν αντίθετο προς το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα στη ζωή το να επιτρέπεται η αφαίρεση της ζωής μη εμπλεκομένων προσώπων, καθώς θα ισοδυναμούσε με θυσία τους. Άρα τα αστυνομικά όργανα θα πρέπει να ενεργούν κατά τρόπο απολύτως ασφαλή για τους πολίτες.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι εξαιρέσεις από τον απόλυτο χαρακτήρα της προστασίας της ανθρώπινης ζωής είναι πραγματικά λίγες και οι περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπονται είναι ειδικές. Με αυτόν τον τρόπο, κάθε πολίτης μπορεί να είναι σίγουρος ότι κανένας ιδιωτικός ή δημόσιος φορέας δε μπορεί να θίξει το εγγενές προς την ανθρώπινη φύση δικαίωμα της ζωής.

➤ Ειδικότερα, το πρόβλημα της άμβλωσης (nasciturus).

Προβληματική είναι η ύπαρξη «ζωής» (ή πλήρους ζωής) μετά τον «εγκεφαλικό θάνατο», καθώς και – προπάντων – κατά μία πρώτη φάση της εγκυμοσύνης, στην περίπτωση που η εγκυμονούσα επιθυμεί τη διακοπή της εγκυμοσύνης. Ενώ στην πρώτη περίπτωση, δεν φαίνεται να υπάρχει ακόμη επιστημονική σαφήνεια, στην δεύτερη υπάρχει έντονη διχογνωμία με διάφορες διαβαθμίσεις – από την άνευ όρων απόρριψη ως την άνευ όρων αποδοχή της τεχνητής διακοπής της εγκυμοσύνης. Το ζήτημα δεν λύεται πάντως με την απλή προβολή του δικαιώματος της εγκύου «επί του σώματος της», αφού πρόκειται για την ζωή τρίτου, δηλαδή του κυοφορούμενου. Από την άλλη πλευρά, η άποψη που αποκλείει κάθε διαφοροποίηση της ζωής από τη στιγμή της συλλήψεως μπορεί να έχει το πλεονέκτημα της απλότητας, αλλά παρουσιάζει και τα μειονεκτήματα της απλουστεύσεως¹⁰².

Το Σύνταγμα (ήδη από τη διατύπωση της σχετικής διατάξεως: «πάντες οι ευρισκόμενοι εντός της ελληνικής επικράτειας») έχει υπ' όψιν του κυρίως πλήρη και αυτοτελή πρόσωπα. Ο κυοφορούμενος (nasciturus), δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο. Το ελληνικό δίκαιο όμως πάντοτε προστάτευε τον κυοφορούμενο¹⁰³, ώστε θα ήταν άτοπος ο ισχυρισμός ότι το κατοχυρωμένο στο Σύνταγμα δικαίωμα ζωής δεν τον αφορά. Αντιθέτως, κατ' αρχήν το δικαίωμα ζωής του άρθρου 5§2 αφορά και την ζωή του κυοφορούμενου. Η ζωή του nasciturus είναι πάντως μέχρι τον τοκετό άρρηκτα συνδεδεμένη με την ζωή και υγεία της εγκύου (αν και είναι πλέον

¹⁰¹ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (1991), σελ.203.

¹⁰² Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α' (2005), σελ.234.

¹⁰³ Άρθρα 304 ΠΚ, 36, 1711 ΑΚ.

δυνατή η «εξωσωματική κύηση», δηλαδή η κύηση σε σωλήνα επιστημονικού εργαστηρίου). Δεν είναι λοιπόν δυνατή χωρίς σταθμίσεις και αξιολογήσεις η προστασία της μιας ή της άλλης ζωής, προπάντων στην περίπτωση της βιολογικής συγκρούσεως των δύο ζώων (επιβίωση είτε της κυοφορούσας είτε του κυοφορούμενου), αλλά και της συγκρούσεως της ζωής του κυοφορουμένου και της υγείας της κυοφορούσας. Σπουδαία σημασία έχει επίσης ο παράγων του χρόνου, αφού μέσα στον χρόνο της εγκυμοσύνης το απλό έμβρυο μετουσιώνεται σε πρόσωπο¹⁰⁴.

Ο Έλληνας νομοθέτης ήδη πριν την ψήφιση του ισχύοντος Συντάγματος, είχε επιτρέψει την τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης (άμβλωση, τεχνητή έκτρωση) για ιατρικούς λόγους και υπό ορισμένες αντικειμενικές και χρονικές προϋποθέσεις (άρθρο 304§4 και 5 ΠΚ) και διεύρυνε τους λόγους αυτούς το 1978 και το 1986. Κατά τις διατάξεις του άρθρου 304§4 και 5 ΠΚ, όπως τροποποιήθηκαν με τον νόμο 1609/1986, «δεν είναι άδικη πράξη η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης που ενεργείται με τη συναίνεση της εγκύου από γιατρό μαιευτήρα – γυναικολόγο με τη συμμετοχή αναισθησιολόγου σε οργανωμένη νοσηλευτική μονάδα, αν συντρέχει μία από τις ακόλουθες περιπτώσεις: α) Δεν έχουν συμπληρωθεί δώδεκα εβδομάδες εγκυμοσύνης. β) Έχουν διαπιστωθεί με τα σύγχρονα μέσα προγεννητικής διάγνωσης ενδείξεις σοβαρής ανωμαλίας του εμβρύου που επάγονται τη γέννηση παθολογικού νεογνού και η εγκυμοσύνη δεν έχει διάρκεια περισσότερο από είκοσι τέσσερις εβδομάδες. γ) Υπάρχει αναπότρεπτος κίνδυνος για τη ζωή της εγκύου ή κίνδυνος σοβαρής και διαρκούς βλάβης της σωματικής ή ψυχικής υγείας της. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται σχετική βεβαίωση και του κατά περίπτωση αρμόδιου γιατρού. δ) Η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού, αποπλάνησης ανήλικης, αιμομιξίας ή κατάχρησης γυναίκας ανίκανης να αντισταθεί και εφόσον δεν έχουν συμπληρωθεί δεκαεννέα εβδομάδες εγκυμοσύνης. ε) Αν η έγκυος είναι ανήλικη, απαιτείται και η συναίνεση ενός από τους γονείς ή αυτού που έχει την επιμέλεια του προσώπου της ανήλικης»¹⁰⁵.

Κατά τις διατάξεις αυτές, στις πρώτες δώδεκα εβδομάδες επιτρέπεται ελεύθερα η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης με συναίνεση της εγκύου, από ειδικό γιατρό σε οργανωμένο νοσηλευτήριο χωρίς ανάγκη πληρώσεως άλλων προϋποθέσεων. Στις περιπτώσεις κινδύνου της ζωής ή της (σωματικής ή ψυχικής υγείας) της εγκύου ο νομοθέτης αποδέχεται και ρυθμίζει μία κατάσταση ανάγκης. Παρόμοιες είναι βασικά οι περιπτώσεις τεχνητής διακοπής της εγκυμοσύνης ύστερα από βιασμό, κατάχρηση, αποπλάνηση ή αιμομιξία, με την διαφορά βέβαια ότι το απειλούμενο έννομο αγαθό δεν είναι η ζωή ή υγεία (ούτε κατ' ανάγκην η ψυχική υγεία) της εγκύου, αλλά το κοινωνικώς απρόσφορο της συμπεριφοράς που οδήγησε στη σύλληψη και που βαρύνεται με τέτοια κοινωνικά ηθική απαξία, ώστε να επιτρέπει την απάλειψη των συνεπειών της. Στην περίπτωση πάντως της θανατώσεως εμβρύων με σοβαρές ανωμαλίες ο νομοθέτης προσεγγίζει επικίνδυνα την περιοχή

¹⁰⁴ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α'(2005), σελ.234-235.

¹⁰⁵ Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α'(2005), σελ.235-236.

συνταγματικά απαγορευμένης ευγονικής πολιτικής. Το σύνορο καλείται να χαράξει η νομοθετική απαίτηση «σοβαρότητας» της ανωμαλίας¹⁰⁶.

Συνεπώς το Σύνταγμα στο άρθρο 5§2 δεν προστατεύει μόνο την «πλήρη», αλλά και κάθε μορφή ανθρώπινης ζωής, επομένως και τη ζωή του εμβρύου ή του κυοφορούμενου (nasciturus). Στις περιπτώσεις που η συνύπαρξη εγκύου και εμβρύου είναι αδύνατη, πρέπει να δεχτούμε ότι ο συντακτικός νομοθέτης τίθεται υπέρ της ζωής της εγκύου ως ολοκληρωμένης και βεβαίας (ήδη υπάρχουσας) προσωπικότητας. Το έμβρυο και το κυοφορούμενο αποτελούν μορφές ζωής μη ολοκληρωμένης ανθρώπινης ύπαρξης και μη βεβαίας, με την έννοια ότι δεν είναι σίγουρο ότι θα τεχθεί ζων. Άλλωστε το κυοφορούμενο είναι υποκείμενο θεμελιωδών δικαιωμάτων μόνο εφόσον τεχθεί ζων. Οι σχετικές ρυθμίσεις του κοινού δικαίου υπόκεινται ασφαλώς στους συνταγματικούς περιορισμούς¹⁰⁷.

---

¹⁰⁶ Δαγτογλου, Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Α΄(2005), σελ.236.

¹⁰⁷ Δημητρόπουλου Γ.Ανδρέα, ''Συνταγματικά Δικαιώματα'' Τόμος Γ΄, (2008), σελ. 397-398.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Από την ανωτέρω σύντομη ανάπτυξη, σε σύγκριση με την τεράστια σημασία του συγκεκριμένου ζητήματος όσον αφορά τον τομέα των συνταγματικά προστατευόμενων δικαιωμάτων, προκύπτει σαφέστατα ότι το δικαίωμα της ζωής αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξη και απόλαυση οποιουδήποτε άλλου δικαιώματος του ανθρώπου. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο είναι και ένα από τα δικαιώματα που απαιτεί τη μεγαλύτερη δυνατή προστασία και κατοχύρωση, πράγμα στο οποίο συμβάλλει καθοριστικά το Σύνταγμα μας, με το άρθρο 5§2. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι το δικαίωμα στη ζωή και ιδιαίτερα ο σεβασμός του ως υπέρτατης αξίας δεν ήταν πάντοτε αυτονόητα εντούτοις στη σύγχρονη ιστορία σημειώθηκε αλλά και συνεχίζει να σημειώνεται μια αξιόλογη προσπάθεια κατοχύρωσης του δικαιώματος αυτού με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις, παρά τους ηχηρούς τίτλους των συμβάσεων, συνθηκών και διακηρύξεων, η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται μόνο τυπικά και όχι ουσιαστικά, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνει την ανάγκη να ληφθούν στο μέλλον πιο αποτελεσματικά μέτρα αναφορικά με την προστασία κάθε είδους μορφής ζωής, διότι ο σεβασμός προς τον άνθρωπο και την υπόστασή του δε νοείται απομονωμένος, αλλά σε σχέση με ένα γενικότερο πνεύμα σεβασμού προς την ιδέα της ζωής.

Στο Σύνταγμά μας του 1975/2001, η κατοχύρωση της ανθρώπινης ζωής είναι λακωνική, όπως φαίνεται και από τη διατύπωση του άρθρου 5§2, γεγονός χαρακτηριστικό της πεποίθησης του συντακτικού μας νομοθέτη ότι το δικαίωμα στη ζωή είναι αυτονόητο. Πάντως η χώρα μας έχει ενστερνιστεί σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο τις περισσότερες από τις συμβάσεις που έχουν καταρτισθεί υπέρ της προάσπισης της ανθρώπινης ζωής.

Η συνειδητοποίηση, λοιπόν, της ανάγκης προστασίας της ανθρώπινης ζωής αποτελεί το πρώτο, αλλά και το σημαντικότερο βήμα, στη δύσβατη πορεία προς την επίλυση του προβλήματος της προσβολής του δικαιώματος που έχει κάθε ανθρώπινη ύπαρξη στη ζωή. Κατά την προσωπική μου άποψη, είναι ζήτημα χρόνου να εφαρμοσθούν καταλληλότερες μέθοδοι, που θα εξασφαλίσουν μια πιο ουσιαστική προστασία του δικαιώματος της ζωής στο μέλλον. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές μπορούμε να ευελπιστούμε, αν όχι για πλήρη εξάλειψη των προσβολών της ανθρώπινης ζωής, κάτι που θα αποτελούσε ουτοπικό οραματισμό για τη διαμόρφωση μιας ιδανικής κοινωνίας, τουλάχιστον όμως για σημαντικό περιορισμό των ακραίων περιπτώσεων προσβολής του δικαιώματος της ζωής.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ζήτημα που μας απασχόλησε κατά την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας είναι το συνταγματικά προστατευόμενο δικαίωμα της ζωής, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 5§2 του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος 1975/2001. Ξεκινώντας την ανάπτυξή μας με εισαγωγικές παρατηρήσεις σχετικά με το υπέρτατο αγαθό της ζωής, τη σημασία του καθώς και τι περιλαμβάνει αυτό, κάναμε συγχρόνως και μια σύντομη ιστορική αναδρομή της συνταγματικής του προστασίας. Ακολούθως, ασχοληθήκαμε με τη συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος από το παρελθόν μέχρι σήμερα, τόσο εντός Ελλάδος, όσο και έξω από αυτή. Προχωρώντας σε περαιτέρω ανάλυση του θέματος, αναφερθήκαμε σε ζητήματα που αφορούν το περιεχόμενο του δικαιώματος .

Αφού, λοιπόν, ολοκληρώσαμε την μελέτη του ζητήματος όσον αφορά τις βασικές του πτυχές εμβαθύνουμε, ακόμη περισσότερο, αναφερόμενοι στο βασικό ζήτημα της έναρξης και λήξης της ανθρώπινης ζωής, καθώς και σε ανάλυση ειδικότερων θεμάτων που αφορούν κυρίως την αφαίρεση της ζωής όπως για παράδειγμα η θανατική ποινή κ.α. Ολοκληρώνοντας την εμβάθυνση μας ως προς το ζήτημα της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος της ζωής παραθέσαμε ακόμη κάποιες εξαιρέσεις καθώς και περιορισμούς του δικαιώματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ **(SUMMARY IN ENGLISH)**

The subject we examined during the preparation of this project is the constitutionally protected right to life, as enshrined in the Article 5 § 2 of the current Greek Constitution 1975/2001. Starting our argumentation with opening remarks about the supreme good of life, its importance and what it includes, we also referred briefly to the history of its constitutional protection. In addition, we dealt with the constitutional guarantee of the right from the past until today, both within Greece and abroad. Moving on to further study of the subject, we touched on issues concerning the content of the right.

Having thus completed the study of the issue regarding its main aspects, we examined thoroughly the right even more, referring to the key issue of starting(born) and finishing(death) of human life and to an analysis of specific issues, mainly relating to removal of life such as the death penalty etc. Lastly, deepening our conclusion on the subject of the constitutional protection of the right to life, we also quoted some exceptions and restrictions on the right.

ΛΗΜΜΑΤΑ

ζωή – ανθρώπινη – αγαθό – δικαίωμα – φυσικό – πραγματικό – έννομο – μητρικό – ατομικό – υπόστασης – Σύνταγμα – αμυντικό – προστατευτικό – διασφαλιστικό – τριτενέργεια – φορέας – έναρξη – λήξη – αφαίρεση – θανατική ποινή – ευθανασία – αυτοκτονία – όπλα – γενοκτονία – άμβλωση – κυοφορούμενος (nasciturus).

ΛΗΜΜΑΤΑ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ (ENTRIES)

life – human – good – right – natural – real – legitimate – mother – individual – personality – Constitution – defensive – protective – safeguard – tritenergeia – body – start – finish – removal – death penalty – mercy killing – suicide – guns – genocide – abortion – embryo (nasciturus).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Ανδρουλάκης Ν. Κ.*, «Ποινικόν δίκαιον – ειδικόν μέρος: Εγλήματα κατά της ζωής - Σωματικές βλάβες», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1974.
- *Δαγτογλου Π. Δ.*, **Συνταγματικό Δίκαιο «Ατομικά Δικαιώματα»**, Α΄ Έκδοση, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991.
- *Δαγτόγλου Π. Δ.*, **Συνταγματικό Δίκαιο «Ατομικά Δικαιώματα»**, Β΄ αναθεωρημένη Έκδοση, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005.
- *Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα*, «Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου», Θ΄ Έκδοση, Τόμος Γ΄, Αθήνα 2001.
- *Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα*, «Συνταγματικά Δικαιώματα», Β΄ Έκδοση, Τόμος Γ΄ - Τεύχ. I-III, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008.
- *Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα*, «**Η συνταγματική προστασία του ανθρώπου από την ιδιωτική εξουσία**», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1981
- *Δημητρόπουλου Γ. Ανδρέα.*, «**Το Σύνταγμα ως βάση της έννομης τάξης**», Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002
- *Μανωλεδάκη Ι.*, «**Γενική θεωρία του Ποινικού δικαίου**», Τόμος Β΄, Αθήνα 1978.
- *Ρούκουνα Εμ.*, «**Διεθνές Δίκαιο Ι**», Β΄ Έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή 1997
- *Ρούκουνα Εμ.*, «**Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων**», Αθήνα 1995

- Χρυσογόνος Κ. Χ., «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», Β΄ Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- <http://www.amnesty.org.gr/campaigns/china/deathpenalty.htm>
- http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php
- www.greeklaws.gr
- www.law.uoa.gr/~adimitrop

NOMOLOGIA

- Βούλευμα 161/1970 Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης.
- Απόφαση 74/2000 Πλημμελειοδικείου Λαρίσης.
- Απόφαση 987/2000 Αρείου Πάγου.
- Απόφαση 47/2002 Πλημμελειοδικείου Ιωαννίνων.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

Αναφορικά με το ζήτημα του δικαιώματος της ζωής, και γενικά, σε σχέση με το υπέρτατο αγαθό της ζωής έχουν κατά καιρούς υπάρξει, διάφορες δικαστικές υποθέσεις που αποδεικνύουν την μεγάλη σημασία του δικαιώματος στη σύγχρονη κοινωνία όπου ζούμε, καθώς επίσης και την ανάγκη εξασφάλισης ουσιαστικής του προστασίας για το μέλλον, δεδομένου ότι αποτελεί την αναγκαία και απαραίτητη προϋπόθεση για την απόλαυση οποιουδήποτε άλλου ανθρώπινου δικαιώματος. Προς επίρρωση των ανωτέρω λεγομένων μας, παραθέτουμε περιληπτικά κάποιες χαρακτηριστικές δικαστικές αποφάσεις που συνδέονται στενά με το θέμα της παραπάνω μελέτης, δηλαδή «Τη Συνταγματική Προστασία της ζωής».

Βούλευμα 161/1970 Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης: Υπόθεση πατέρα Ιεχωβά. Στην εν λόγω υπόθεση πατέρας, μάρτυρας του Ιεχωβά, αρνήθηκε να συναινέσει στην αφαιμαξομετάγγιση του νεογέννητου παιδιού του και προκλήθηκε έτσι ο θάνατος του. Ο πατέρας είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να παρεμποδίσει τον θάνατο παρέχοντας τη συναίνεση του και, συνεπώς ετέλεσε ανθρωποκτονία δια παραλείψεως. Η πράξη του πατέρα, όμως, δεν καταλογίζεται σ' αυτόν λόγω σύγκρουσης καθηκόντων, που συνεπάγεται ηθικό καταναγκασμό.

Απόφαση 74/2000 Πλημμελειοδικείου Λαρίσης: Υπόθεση γιατρού για ανθρωποκτονία εξ αμελείας εμβρύου. Η υπ' αριθμόν 74/2000 απόφαση του Πλημ/κείου Λαρίσης αναφέρεται στο θέμα της ενάρξεως της ανθρώπινης ζωής. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι η ανθρώπινη ζωή αρχίζει ταυτοχρόνως με την έξοδο έστω και μέρους του σώματος του νεογνού από τη μητρική κοιλιά. Από την απόφαση αυτή διαπιστώνουμε την πρακτική εφαρμογή της άποψης που γίνεται δεκτή από την ποινική θεωρία, σύμφωνα με την οποία η ανθρώπινη ζωή αρχίζει από τη στιγμή που θα τεθεί σε κίνηση εκείνη η διαδικασία η οποία θα οδηγήσει αδιαλείπτως στη γέννηση. Για αυτόν ακριβώς το λόγο στην υπόθεση που δίκαιζε το Πλημ/κείο απαλλάχθηκε ο γιατρός και δεν του καταλογίστηκε ανθρωποκτονία εξ αμελείας, καθώς ο θάνατος επήλθε ενώ το έμβρυο βρισκόταν ακόμη στην κοιλιά της μητέρας, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι δεν υπήρχε ανθρώπινη ζωή στην πλήρη μορφή της.

Απόφαση 987/2000 Αρείου Πάγου: Υπόθεση αφαίρεσης ανθρώπινης ζωής από αστυνομικό όργανο. Στην προκειμένη περίπτωση, πραγματοποιήθηκε υπέρβαση των άκρων ορίων της άμυνας, καθώς ο δράστης ο οποίος εξαπέλυσε καταρχήν επίθεση κατά της ζωής του αστυνομικού έφερε μαχαίρι σε αντίθεση με τον τελευταίο ο οποίος χρησιμοποίησε πυροβόλο όπλο. Η υπέρβαση των ορίων της άμυνας συνίσταται στο γεγονός ότι ο αστυνομικός, αν κατέβαλε την προσοχή που όφειλε και μπορούσε να καταβάλει λόγω της εμπειρίας του, θα μπορούσε να αποκρούσει τον παθόντα από μεγαλύτερη απόσταση, δεδομένου ότι είχε ισχυρότερο όπλο από αυτόν και να τον πλήξει με λιγότερους πυροβολισμούς, καθώς, σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ο αστυνομικός πυροβόλησε τέσσερις φορές κατά του παθόντος. Επιπλέον, απαραίτητο θεωρείται

να αναφερθεί ότι το κατηγορούμενο αστυνομικό όργανο καθ' όλη τη διάρκεια του επεισοδίου είχε τη συμπαράσταση του συναδέλφου του. Το δικαστήριο μάλιστα απέρριψε τον ισχυρισμό του δράστη, σύμφωνα με τον οποίον προέβη σε υπέρβαση των άκρων ορίων της άμυνας λόγω του φόβου και της ταραχής του από την παρούσα και άδικη επίθεση που επεχείρησε εναντίον του το θύμα. Επομένως, στην προκειμένη περίπτωση πλήττεται το έννομο αγαθό της ανθρώπινης ζωής αδικαιολόγητα, καθώς δε συντρέχουν οι προϋποθέσεις εκείνες που θα νομιμοποιούσαν τη συμπεριφορά του αστυνομικού οργάνου.

Απόφαση 47/2002 Πλημμελειοδικείου Ιωαννίνων: Υπόθεση θανάτου κρατουμένου φορέα του ιού του AIDS. Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά το θάνατο κρατουμένου φορέα του ιού του AIDS, ο οποίος βρέθηκε απαγχονισμένος μέσα στο κελί του. Με τη συγκεκριμένη απόφαση το δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν πρέπει να γίνει κατηγορία για ανθρωποκτονία εξ αμελείας κατά των κατηγορουμένων, αναπληρωτού διευθυντού και του ιατρού της δικαστικής φυλακής Ιωαννίνων, καθώς ο μεν πρώτος έπραξε παν ό,τι προβλέπεται στο σωφρονιστικό κώδικα, ελέγχοντας τις αποσκευές του κρατουμένου κατά την είσοδό του στη δικαστική φυλακή και επιπλέον αποφάσισε για την έγκαιρη μεταγωγή του στο νοσοκομείο, ο δε δεύτερος γνωμοδότησε για την τελευταία και συνεπώς ενήργησε κατά τους γενικώς παραδεδεγμένους κανόνες της ιατρικής επιστήμης. Το γεγονός ότι ένας άνθρωπος τελεί σε κατάσταση περιοριστική της ελευθερίας του, δε σημαίνει ότι καταργείται το δικαίωμα του στη ζωή, το οποίο θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να τελεί υπό την εγγύηση του κράτους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

Απόφαση 74/2000 Πλημμελειοδικείου Λαρίσης: Υπόθεση γιατρού για ανθρωποκτονία εξ αμελείας εμβρύου:

- http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

ΚΕΙΜΕΝΟ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΟΙΝΔ/ΝΗ/2001 (238), ΠΟΙΝΧΡ/2000 (659)

Ανθρωποκτονία από αμέλεια. Έναρξη της ανθρώπινης ζωής όταν και μέρος μόνο του σώματος του νεογνού εξέλθει από την κοιλία της μητέρας του. Δεν πρέπει να γίνει κατηγορία για το ανωτέρω αδίκημα κατά ιατρού, έστω και αν διαπιστώθηκε πλημμέλεια αυτού κατά την παρακολούθηση της πορείας του εμβρύου, αφού ο θάνατος του εμβρύου επήλθε όταν αυτό ήταν ακόμα στη μητρική κοιλία. Περιστατικά. Σύμφωνη εισαγγελική πρόταση. Βλ. παρατηρήσεις Άννας Μαυροφόρου-Παννούκα στην Ποιν.Δ/νη.

Αριθμ. 74/2000 Συμβ.Πλημ.Λαρ.

Δικαστές Γ. Αποστολάκης, Πρόεδρος, Μαρία Πρωιμάκη και Αικατερίνη Ντελή
Εισαγγελεύς Κωνσταντινιά Δρεντζίδου

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ :

Αν και υποστηρίζεται ότι η ανθρώπινη ζωή αρχίζει με την έναρξη των ωδινών του τοκετού που ωθούν την έξοδο του εμβρύου (Καράνικας, Ποινικό Δίκαιο, 2ος τόμος σελ. 611, Μπουρόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, 2ος τόμος σελ. 462, 477, Μαγκάκης, Η σύγκρουσις καθηκόντων, έκδ. 1955 σελ. 113 σημ. 295) ή ότι αρχίζει αδιακρίτως συμπτωμάτων ή ωδινών, αφότου τεθεί σε κίνηση εκείνη η αλληλουχία φάσεων, η οποία κατά τα διδάγματα της μαιευτικής επιστήμης οδηγεί στην ολοκλήρωση της γεννήσεως (Ανδρουλάκης, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος 1ος τόμος σελ. 22), ωστόσο ορθότερη κατά το Συμβούλιο είναι η άποψη ότι η ανθρώπινη ζωή αρχίζει ταυτόχρονα με την έξοδο έστω και μέρους του σώματος του νεογνού από τη μητρική κοιλία, διότι από τότε ο άνθρωπος έχει ενώπιον του την εικόνα του τικτόμενου ανθρώπου και μπορεί να αντιληφθεί την ύπαρξη του (Χωραφάς, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος έκδ. 1945, σελ. 5, Στάϊκος, Ποινικό Δίκαιο, τόμος 2ος, σελ. 162, ΑΠ 34/1981 ΠοινΧρ ΛΑ' σελ. 433, ΣυμβΕφΛαρ 60/1978 ΠοινΧρ ΚΗ' σελ. 737, ΠλημΠατρ 800/1981 ΠοινΧρ ΙΑ% σελ. 549. Βλ. επίσης Γάφου, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό μέρος, τόμος 4ος σελ. 5, όπου παρατίθενται όλες οι απόψεις). Συνεπώς πριν από την έξοδο, έστω και μέρους του εμβρύου, από

τη μητρική κοιλία η θανάτωση αυτού (του εμβρύου) από δόλο ή αμέλεια δεν στοιχειοθετεί τα αδικήματα της ανθρωποκτονίας (από πρόθεση ή αμέλεια αντίστοιχα), αφού δεν υπάρχει ακόμη άνθρωπος, αλλά σε περίπτωση δόλου μπορεί να στοιχειοθετεί ενδεχομένως κάποιο από τα αδικήματα των αρ. 304 και 304α ΠΚ αναφορικά με την διακοπή της εγκυμοσύνης (πρβλ. και ΑΠ 263/1989 ΠοινΧρ Λθ' σελ. 842).

Εν προκειμένω, από τη σωστή εκτίμηση του συνολικού αποδεικτικού υλικού της δικογραφίας και συγκεκριμένα από τις καταθέσεις των μαρτύρων και τα έγγραφα, σε συνδυασμό με την απολογία του κατηγορουμένου, το Συμβούλιο κρίνει ότι δεν πράττει να γίνει κατηγορία κατά του Β.Σ. του Α., ιατρού, κατοίκου Λάρισας, κατά του οποίου ασκήθηκε ποινική δίωξη για ανθρωποκτονία από αμέλεια σε βάρος του κυοφορούμενου από την Ε.Χ. εμβρύου, δεδομένου ότι σύμφωνα και με τις προαναφερόμενες αιτιολογίες, το κυοφορούμενο από την παραπάνω έμβρυο έπαυσε να ζει πριν ακόμη προλάβει να εξέλθει από την μητρική κοιλία. Το πραγματικό αυτό γεγονός βεβαιώνεται, όπως άλλωστε και στην εισαγγελική πρόταση αναφέρεται, από την κατάθεση της μαίας Σ.Ν. που παρακολουθούσε την έγκυο. Η μαία έχοντας τις ανάλογες επιστημονικές γνώσεις βεβαιώνει ότι σε όλη την διάρκεια του τοκετού δεν σημειώθηκε στον παλμογράφο καμία αλλοίωση των παλμών του εμβρύου και στις 11.30 οι παλμοί του σταμάτησαν ξαφνικά.

Αμέσως ειδοποιήθηκε ο κατηγορούμενος ιατρός, ο οποίος έκανε υπερηχογραφικό έλεγχο και διαπιστώθηκε ο ενδομήτριος θάνατος του εμβρύου.

Με αυτά λοιπόν τα περιστατικά, και αν ακόμη υποτεθεί ότι συνέτρεξε κάποια αμελής συμπεριφορά του κατηγορουμένου που συντέλεσε στην πρόωρη διακοπή της ζωής του εμβρύου, δεν στοιχειοθετείται κατά νόμο το αποδιδόμενο σ' αυτόν αδικήμα της ανθρωποκτονίας από αμέλεια, διότι εν προκειμένω δεν υπήρξε ανθρώπινη ζωή κατά την έννοια του ποινικού νόμου. Ζήτημα επιβολής ή μη των δικαστικών εξόδων δεν τίθεται γιατί η ποινική δίωξη ασκήθηκε αυτεπάγγελτα.

Η πρόταση της Εισαγγελέως Κωνοταντινιάς Δρεντζίδου έχει ως εξής:

Εναντίον του ανωτέρω με αφορμή την από 18.5.1998 αναφορά του Δ/του του Α' Αστυνομικού Τμήματος Λάρισας, ασκήσαμε ποινική δίωξη εναντίον του ανωτέρω για την πράξη της ανθρωποκτονίας από αμέλεια υπόχρεου σε ιδιαίτερη επιμέλεια και προσοχή (αρ. 28, 15, 302 παρ. 1 ΠΚ) την οποία φέρεται ότι διέπραξε στη Λάρισα στις 24.2.1998 σε βάρος του νεογνού τέκνου των Ν.Χ. και Ε.Χ. κατοίκων Λάρισας. Ειδικότερα αποδίδεται συνοπτικά στον κατηγορούμενο ότι ως γυναικολόγος γιατρός της μαιευτικής κλινικής Υ. Λάρισας από αμέλεια, δηλαδή από έλλειψη της προσοχής που όφειλε από τις περιστάσεις και μπορούσε να καταβάλει, δεν προείδε το αξιόποιο αποτέλεσμα που προέκυψε από την πράξη του ή προέβλεψε αυτό ως δυνατό, πίστευε όμως ότι δεν θα γινόταν και έτσι δεν έλαβε

ειδική πρόνοια, δεν εμερίμνησε και δεν παρείχε τις αναγκαίες ιατρικές του υπηρεσίες, στο έμβρυο της Ε.Χ. κατοίκου Λάρισας, ενόψει εκτάκτου και σοβαρού προβλήματος της υγείας του, με αποτέλεσμα το ανωτέρω έμβρυο να υποστεί ενδομήτριο ασφυξία από την οποία αιτία επήλθε και ο θάνατος αυτού. Επειδή, από το συνδυασμό των διατάξεων των αρ. 28 και 302 του ΠΚ, προκύπτει ότι, για τη θεμελίωση του προβλεπομένου και τιμωρουμένου από αυτές εγκλήματος της ανθρωποκτονίας από αμέλεια, απαιτείται να διαπιστωθεί: α) ότι ο δράστης δεν κατέβαλε την απαιτούμενη κατά την αντικειμενική κρίση προσοχή την οποία όφειλε να καταβάλει κάθε συνετός και ευσυνείδητος άνθρωπος που βρίσκεται υπό τις ίδιες πραγματικές καταστάσεις, με βάση τους νομικούς κανόνες, τις συνήθειες που επικρατούν στις συναλλαγές, την κοινή πείρα, την συνήθη πορεία των πραγμάτων και τη λογική, β) ότι αυτός με βάση τις προσωπικές του περιστάσεις, ιδιότητες, γνώσεις και ικανότητες και κυρίως εξ αιτίας της υπηρεσίας ή του επαγγέλματος του, μπορούσε να προβλέψει και αποφύγει το αποτέλεσμα το οποίο δεν προείδε, είτε προέβλεψε μεν αυτό, πίστευε όμως ότι θα απεφεύγετο και γ) ότι υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ενεργείας ή παραλείψεως του και του επελθόντος αποτελέσματος του θανάτου του θύματος. Ειδικότερα όταν η αμέλεια δεν συνίσταται σε ορισμένη πράξη ή παράλειψη, αλλά αποτελεί σύνολο συμπεριφοράς που προηγήθηκε του αποτελέσματος για τη στοιχειοθέτηση των εγκλημάτων αυτών, που αποτελούν εγκλήματα τελούμενα με παράλειψη, απαιτείται η συνδρομή και των όρων του αρ. 15 του ΠΚ, κατά το οποίο όπου ο νόμος για την ύπαρξη αξιόποινης πράξης απαιτεί να επέλθει ορισμένο αποτέλεσμα, η μη ανατροπή των τιμωρείται όπως η πρόκληση του με ενέργεια, αν ο υπαίτιος της παράλειψης είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να παρεμποδίσει την επέλευση του αποτελέσματος. Από την τελευταία αυτή διάταξη, συνάγεται ότι αναγκαία προϋπόθεση της εφαρμογής της, είναι η ύπαρξη νομικής υποχρέωσης του υπαιτίου προς ενέργεια που τείνει στην παρεμπόδιση του αποτελέσματος, για την επέλευση του οποίου ο νόμος απειλεί ορισμένη ποινή. Η υποχρέωση αυτή μπορεί να πηγάζει από ρητή διάταξη νόμου ή από σύμπλεγμα νομικών καθηκόντων που συνδέονται με ορισμένη έννομη σχέση του υπόχρεου ή από σύμβαση ή από ορισμένη συμπεριφορά του υπαιτίου, από την οποία δημιουργήθηκε ο κίνδυνος επέλευσης του εγκληματικού αποτελέσματος. Εξάλλου τα άνω στοιχεία της αμελείας για γιατρό κρίνονται και εν όψει της τηρήσεως από αυτόν των κοινώς παραδεδωμένων και αναγνωρισμένων κανόνων της επιστήμης που ανάγονται στη διάγνωση της νόσου και τη θεραπευτική αγωγή (ΑΠ 672/89 ΠοινΧρ Μ' σελ. 78, ΑΠ 1325/91 ΠοινΧρ ΜΒ' σελ. 255, ΑΠ 272/93 ΠοινΧρ ΜΓ σελ. 165, ΑΠ 700/93 ΠοινΧρ ΜΓ σελ. 515, ΑΠ 120/96 ΠοινΧρ ΜΣΓ σελ. 1603, 1058/96 ΠοινΧρ ΜΣΤ' σελ. 487).

Στην προκειμένη περίπτωση από την προανάκριση που διενεργήθηκε και περατώθηκε νομότυπα και ειδικότερα από τις καταθέσεις των μαρτύρων σε συνδυασμό με την απολογία του κατηγορουμένου και τα έγγραφα της δικογραφίας προέκυψαν τα ακόλουθα: Η Ε., σύζυγος Ν.Χ., κάτοικος Λάρισας, την 24.2.1998 διήγγε τον ένατο μήνα κύησης. Ξαφνικά και περί ώρα 06.00 πρωινή αισθάνθηκε

έντονους πόνους και με συμπτώματα τοκετού, μεταφέρθηκε στην ιδιωτική κλινική του κατηγορουμένου ιατρού Υ. που βρίσκεται στην ενταύθα οδό Η. 78. Εκεί της έγινε εισαγωγή από την μαία της κλινικής, Δ.Σ. Ακολουθώντας ενημερώθηκε ο κατηγορούμενος, ο οποίος έσπευσε αμέσως και αφού εξήτασε την επίτοκο κλινικά επισταμένως, ανέθεσε, ως συνήθως συμβαίνει, την παρακολούθηση αυτής ως και του εμβρύου της με παλμογράφο στη μαία Σ.Ν., ενώ ταυτόχρονα της μετρήθηκε η αρτηριακή πίεση η οποία βρέθηκε να είναι φυσιολογική (12,0/8.0 Η<3). Λίγο αργότερα 8.30 έγινε αυτόματη ρήξη θυλακίου (χωρίς τεχνητά μέσα) με ενάμνιο διαυγές και στη συνέχεια άρχισε να εξελίσσεται ο τοκετός. Καθ' όλη τη διάρκεια του τοκετού, δεν παρουσιάστηκε αλλοίωση των παλμών του εμβρύου ή κάποιο άλλο πρόβλημα, ενώ η γενική κατάσταση της επιτόκου ήταν καλή. Περί ώρα όμως 11.30, ο παλμογράφος ξαφνικά σταμάτησε να δείχνει σημεία ζωής του εμβρύου. Αμέσως και χωρίς καθυστέρηση η παρακολουθούσα συνεχώς με τον παλμογράφο το ανωτέρω νεογνό, ειδοποίησε τον κατηγορούμενο, ο οποίος έσπευσε αμέσως στην επίτοκο. Τότε έγινε υπερηχογραφικός έλεγχος, κατά τον οποίο διαπιστώθηκε ο ενδομήτριος θάνατος του νεογνού, που προήλθε από ασφυξία ενδομήτριου (ίδετε την από 27.2.1998 ιατροδικαστική έκθεση νεκροψίας - νεκροτομής ως και το από 24.2.1998 πιστοποιητικό θανάτου αυτού). Ο θάνατος του ανωτέρω νεογνού υπήρξε τόσο ξαφνικός, ώστε δεν υπήρχαν χρονικά περιθώρια στον κατηγορούμενο να ενεργήσει διαφορετικά και να προβεί σε καισαρική τομή. Εξάλλου, ο κατηγορούμενος επέλεξε προς παρακολούθηση τον φυσιολογικό τοκετό, καθόσον δεν υπήρχε στη συγκεκριμένη περίπτωση κάποιο ανησυχητικό στοιχείο, ώστε σύμφωνα και με τους ορισμούς της ιατρικής επιστήμης να προβεί σε καισαρική τομή. Ακολουθώντας, έγινε ο φυσιολογικός τοκετός του νεκρού πλέον εμβρύου, υπό γενική αναισθησία της επιτόκου και με τη συμμετοχή των ιατρών Γ.Α.Σ. και Χ.Π. Στη συνέχεια χορηγήθηκε στην ανωτέρω ορός ΟΙγοοσβ των 1000 εε, αμπούλες ΧγΓοείη, αμπούλες ΜβΠιθί-αίη και αντιβίωση ΡβπίΓθχίΙ των 29 αϊ". Χ 4 και ενώ ανένηψε ομαλά τις πρώτες πρωινές ώρες, παρουσίασε δύσπνοια και πτώση της αρτηριακής πίεσης, μεταφέρθηκε δε προς τούτο κατεπειγόντως με ασθενοφόρο στο Γενικό Νοσοκομείο Λάρισας, απ' όπου μετά νοσηλεία ολίγων ημερών εξήλθε και μετέβη στην οικία της.

Κατ' ακολουθία των προεκτεθέντων δεν προέκυψαν πραγματικά περιστατικά, δυνάμενα να θεμελιώσουν το αδίκημα της ανθρωποκτονίας από αμέλεια που αποδίδεται στον κατηγορούμενο, με την προεκτεθείσα έννοια. Δεν προέκυψε πλημμελής συμπεριφορά του κατηγορουμένου που να συνδέεται αιτιακά με τον επελθόντα θάνατο του νεογνού, δεν προέκυψε ότι ο κατηγορούμενος παρέλειψε οφειλόμενη ενέργεια. Ο θάνατος του ανωτέρω νεογνού οφείλετο σε ενδομήτρια ασφυξία η οποία πιθανόν να οφείλετο σε περίσφυξη του ομφαλίου λώρου εντός της μήτρας κατά τη διάρκεια των κινήσεων του εμβρύου πριν από την έναρξη του τοκετού, ή σε διακοπή της κυκλοφορίας του αίματος του ομφαλίου λώρου, ή σε καρδιακή ανακοπή, αιτίες, οι οποίες όμως δεν οφείλονται σε εξωτερική ενέργεια και μάλιστα σε αμέλεια του κατηγορουμένου με την προεκτεθείσα έννοια. Η ανωτέρω

κρίση μας ενισχύεται από όλα τα στοιχεία της δικογραφίας και κυρίως από τις καταθέσεις των μαρτύρων ιατρών, Α.Κ., Δ.Μ. και των μαιών Δ.Σ. και Σ.Ν. οι οποίοι στις ένορκες καταθέσεις τους με σαφήνεια και μετά λόγου γνώσεως εκθέτουν, ότι ο κατηγορούμενος ενήργησε σύμφωνα με τους ορισμούς της ιατρικής επιστήμης. Εξάλλου και οι δηλώσεις τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα, Ε.Χ. και Ν.Χ. που περιέχονται στις από 30.3.1998, 5.10.1998 ως και 22.9.99 ένορκες καταθέσεις τους, ότι δεν επιθυμούν την ποινική δίωξη του κατηγορουμένου ιατρού, ενέχουν την αναγνώριση ότι δεν τελέστηκε η προαναφερόμενη πράξη. Από τα προεκτεθέντα σαφώς προκύπτει, ότι δεν υπάρχουν στοιχεία αμελείας του κατηγορουμένου ιατρού, με την προεκτεθείσα στη μείζονα σκέψη μας έννοια, για τον επελθόντα θάνατο του παραπάνω νεογνού και συνεπώς δεν προκύπτουν σοβαρές ενδείξεις ενοχής του κατηγορουμένου. Επομένως το Συμβούλιό Σας, πρέπει σύμφωνα με τις διατάξεις των αρ. 309 παρ. 1 και 310 παρ. 1 ΚΠΔ, να αποφασίσει, ότι δεν πρέπει να γίνει κατηγορία εναντίον του κατηγορουμένου. Εξάλλου στην συγκεκριμένη περίπτωση δεν συντρέχει (αρ. 583 ΚΠΔ) περίπτωση επιβολής δικαστικών εξόδων και τελών.

Πηγή: http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/3_nomologia_rs_sub.php

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- ◆ Σύνταγμα της Ελλάδας (1975/86/2001)
- ◆ Αστικός Κώδικας
- ◆ Ποινικός Κώδικας
- ◆ Σωφρονιστικός Κώδικας
- ◆ Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)
- ◆ Σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος (ΣχΕυρΣ)
- ◆ Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων Ο.Η.Ε.1966

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Σ: Σύνταγμα της Ελλάδος
- ΑΚ: Αστικός Κώδικας
- ΠΚ: Ποινικός Κώδικας
- ΚΠΔ: Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
- ΣωφρΚ: Σωφρονιστικός Κώδικας
- ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
- ΣχΕυρΣ: Σχέδιο Ευρωπαϊκού Συντάγματος
- Ο.Η.Ε: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
- Α.Π: Άρειος Πάγος
- ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας
- Πλημ/κείο: Πλημμελειοδικείο
- Σελ: σελίδα